

LUPTELE NAȚIONALE-POLITICE ALE ROMÂNILOR DIN
DACIA SUPERIOARĂ

DIETA ARDEALULUI

DIN

1863—1864

BCU Cluj / Central University Library Cluj

STUDIU ISTORIC-JURIDIC

DE

VALERIU MOLDOVAN,
PROFESOR UNIVERSITAR

— CLUJ, 1932 —

Tipografia Națională S. A., Strada Regina Maria No. 36

LUPTELE NAȚIONALE-POLITICE ALE ROMÂNILOR DIN
DACIA SUPERIOARĂ

DIETA ARDEALULUI

DIN

1863 – 1864

BCU Cluj / Central University Library Cluj
STUDIU ISTORIC-JURIDIC

DE

VALERIU MOLDOVAN,
PROFESOR UNIVERSITAR

BIBL. UNIV. CLUJ

27027 12 X54982

EXEMPLAR LEGA

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201702857

— C L U J , 1 9 3 2 —

Tipografia Națională S. A., Strada Regina Maria No. 36

257599

257599

*Celui, ce a încheiat în mod glorios,
seria marilor luptători, pentru liber-
tatea națională și politică a Românilor
din Ardeal și Banat, D-lui*

IULIU MANIU

închină această lucrare :

BCU Cluj / Central University Library Cluj

AUTORUL.

INTRODUCERE.

Viata popoarelor, ca și cea a indivizilor, se da-
până într'un ritm variat.

Se scurg decenii, chiar veacuri, într'o monoto-
nie lipsită de senzații și evenimente. Deodată
ritmul se schimbă brusc. Popoarele încep să se
agite. Se ivesc probleme vitale, cari reclamă o
soluție imediată. In câteva zile sau ani popoarele
trăiesc mai intens de cum trăiseră mai înainte
într'un veac întreg.

Astfel de epoce, saturate de un ritm înfrigu-
rat, se prezintă de obicei atunci, când neamu-
rile au ajuns la o cotitură a destinului lor is-
toric.

Sub acest raport — nu credem să existe o
epocă mai interesantă și mai vrednică de a fi
studiată, decât cea prin care au trecut popoarele
fostei împărății austriace între anii 1860—1867.

Este interesantă această scurtă epocă, în
deosebi pentru mulțimea și complexitatea proble-
melor, ce s'au impus, aproape simultan, condu-
cătorilor imperiului — ca și popoarelor supuse
sceptrului Habsburgilor.

Austria se afla, dela 1848 încoace, într'un sta-
diu de tranziție dela formele sociale-economice
ale unui feudalism perimat, în spre un nou sis-

tem de producție colectivă, întemeiat pe proprietatea liberă, descătușată de toate raporturile iobăgești.

Noile raptorturi de producție reclamau, la rândul lor, o suprastructură juridică-constituțională adecvată. Absolutismul centralist, care a durat mai bine de un deceniu, amenința cu sufocarea oricărui progres și cu ruină financiară.

Ajunsese apoi la scadență și trebuia rezolvită într'un chip sau altul și arzătoarea problemă a națiunilor și naționalităților, trezite la o viguroasă conștiință a eului lor colectiv și a importanței lor în noua viață constituțională, care se anunța.

În întreaga istorie universală nu dăm de un mozaic mai bizar de concepții și aspirații, ca în Austria anilor 1860. Toate clasele sociale, națiunile și confesiunile, se agită și bat impetuos la poarta vremurilor noi. Izolate sau în coaliții efemere, ele ieau cu asalt puterea centrală a imperiului, unele pentru a-și menține vechile privilegii, altele pentru a-și asigura stăpânirea sau nuda existență. Abia după un șir de dibuiri și experimentări, cari au durat aproape 7 ani, a ieșit învingătoare o formă de stat, care la început prezenta aparențe de durabilitate: *Dualismul Austro-Ungar*.

Impărăția austriacă s'a desmembrat în două state aproape independente, legate numai prin unitatea dinastiei și a câtorva chestiuni comune. Era alianța elementului german cu Maghiarii, pentru a-și asigura mutual hegemonia asupra tuturor celorlalte națiuni.

Această formație şubredă şi imorală a durat totuşi, o jumătate de veac, până în toamna anului 1918.

Prezenta lucrare nu va îmbrăţişa decât o parte din frământările acestea în cari, în mod fatal, au fost atraşi şi Românii din Ardeal.

O scurtă reprivire de ansamblu asupra acestei epoce se impune însă numai din necesitatea de-a da un cadru, de-a alcătui un fond, pe care apoi să zugrăvim o scurtă, dar eroică pagină a istoriei Românilor ardeleni: *Epoca Dietei Transilvane din anii 1863—1864*.

Opinia publică românească este în aşteptarea marelui istoric, care ne va da cândva opera integrală a unei istorii politice, juridice, culturale şi social-economice a Ardealului de altă dată.

Se poate, ca acestui istoric al viitorului, să-i fie binevenit studiul prezent.

Mărturisim însă, că am avut în vedere şi unele scopuri *practice*.

Credem, că săvârşim un lucru util punând la îndemână intelectualilor şi îndeosebi tinereţului nostru, această modestă monografie, *din care se desprinde, ca o pildă grăitoare, pregătirea serioasă, patriotismul luminat şi mai vârtos emoţionanta solidaritate naţională şi frăţească a înaintaşilor noştri din anii 1863—64*.

În vălmăşagul plin de contraste şi conflicte al vieţii noastre publice de după unire, desgroparea şi reînsufletirea pe o clipă a unui trecut de o mare frumuseţe morală şi naţională, va avea desigur un efect reconfortant. Va trezi la realitate multe conştiinţe, cari se clatină. Va con-

verti pe mulți la adevăratele și mântuitoarele tradiții de viață colectivă, azi abandonate.

Urmăm sfatul lui Octavian Goga, cuprins în fraza, cu care și-a încheiat discursul inaugural de doctor al Universității din Cluj. Vom curăți și noi praful de pe *unul din vechile noastre altare ardelenesti*, în nădejdea, că se vor găsi măcar câțiva, cari să se apropie cu smerenie și să se închine în fața lui.

În acelaș timp însă voim să contribuim și la distrugerea unei legende. În timpul din urmă, Ardelenii au fost prezentați în fața opiniei publice din Vechiul Regat, sub o lumină și apreciere fundamental falsă, contestându-li-se contribuția pozitivă la edificiul noiei noastre patrii române.

Porbind dintr-o obicinuință, despre care am putea spune, că e specific românească, de a judeca fenomenele vieții publice numai după *aparențe*, fără de a examina *cauzele* lor mai adânci, s'a generalizat părerea, că Românii ardeleni ar fi înzestrați numai cu calități *negative*, foarte utile în defensivă, dar cu totul improprii, când e vorba de o muncă constructivă.

Ei, bine! Cititorul obiectiv va găsi, în cursul expunerilor noastre, dovezi concludente, că Românii ardeleni atunci, când destinul lor istoric i-a chemat la o muncă constituțională constructivă, și-au făcut datoria cu seriozitatea și temeinicia lor tradițională. Vom face dovada, că în Dieta din 1863—64, unde Românii ardeleni au debutat pe un teren lor cu desăvârșire nou, s'au prezentat bine pregătiți, și-au apărat drepturile

cu istețime și îndârjire, întocmai ca și celelalte popoare conlocuitoare, cu un trecut politic constituțional de veacuri.

Românii ardeleni n'au rămas cu nimic în urma fraților lor din Ungaria propriu zisă, cari au avut prilejul de-a intra în hora constituțională cu 2 sau 3 ani mai înainte.

În Dieta din Pesta, convocată pentru ziua de 2 Aprilie 1860, străbătuse și un mănunchiu de 18 deputați români.

Dintre personajele mai cunoscute, amintim pe: *Vichentie Babeș, Vasile Buteanu, Aurel Maniu, Aloisiu Vlad de Săliște, Ioan Popovici Desianu, Sigismund Popovici etc.*

Unul dintre aceștia, Aloisiu Vlad de Săliște, deputat de Zorlenț-Mare, a scris, în 1863, o carte intitulată „*A román nép és ügye*“, adică „*Poporul român și cauza lui*“, în care și-a retipărit discursurile rostite în dieta din Pesta, precum și câteva articole polemice, asupra chestiunii române.

În prefața cărții, autorul retipărește un articol scris în 1862 de șvabul bănățean *Karl Gustav Förk*, în care se cuprinde un elogiu neobișnuit de călduros la adresa parlamentarilor români din Dieta ungară.

Iată, ce se spune între altele în acel articol: „Când popoarele, cari locuiesc între hotarele Ungariei, s'au întrunit la chemarea regelui, ca să desbată în public, în Dietă, tot ceea ce ar servi spre binele fiecărui membru al marelui familii, reprezentanții Românilor n'au rămas muți, ei și-au ridicat, la orice ocazie, întrepid, cuvântul. pen-

tru a sprijini tot ceea ce trăia viu și puternic în inimile celor cari i-au trimis. *Nici un alt popor al coroanei ungare nu s'a putut lăuda, că și-ar fi trimes personalități mai potrivite (Gediegenere Geister), cari să le reprezinte interesele; iar în ce privește logica argumentelor și căldura expresiunilor lor, reprezentanții Românilor au fost, în toată privința, demni de strămoșii lor, Romani.* Aici residă forța cotropitoare a unei *culturi străvechi*. Deși veacurile de barbarie și violență i-au redus la tăcere, primul suflu al unor vremuri mai bune scoate la iveală *aurul* unei culturi mai superioare, — adumbrind multe pietre, cari până atunci treceau drept niște diamante”.

Cuvintele elogioase ale Svabului din Banat se potrivesc întocmai și la Români ardeleni, bineînțeles în împrejurări esențial diferite.

Pe când, — adică, — în Dieta din Pesta, Români formau numai o minoritate disparentă, fără perspectiva de-a dobândi vre-odată un rol decisiv asupra treburilor obștești, pe atunci în Dieta din Sibiu Români s'au prezentat îndată la început cu 57 de deputați. Dat fiind, că Maghiarii și Săcuii împreună aveau numai 54 deputați, iar Sașii numai 43, partidul român avea majoritatea relativă. După ce însă Maghiarii și Săcuii au refuzat chiar dela început de-a participa la lucrările dietei, Românilor le-a revenit și majoritatea absolută, formând ei adevăratul partid guvernamental.

Iată-i deci pe Români din Ardeal angajați într'o activitate pozitivă constituțională.

De încheiere, este bine să se știe încă un lucru și anume, că atât înainte de 1863 cât și mai târziu, în așa numita eră constituțională maghiară, când Românii ardeleni au fost împinși spre o tactică de luptă politică pasivistă, ~~ei nu~~ au încetat o clipă de-a se dovedi drept elementele cele mai *pozitive*, mai *constructive*, pe toate celelalte terene, cari le-au rămas deschise.

Ei și-au creiat *din propriile lor puteri*, cadrele organizației lor bisericesti, culturale și economice, tot atâtea redute în lupta pe viață și pe moarte, pentru menținerea naționalității lor, față de maghiarismul cotropitor.

Cap. I.

REPRIVIRE ISTORICA.

În ziua de 10 August 1804, Francisc I de Habsburg, ultimul împărat german-roman, declară în prezența miniștrilor și demnitarilor săi, că pe viitor va purta numai titlul de împărat ereditar al Austriei.

Noua împărăție austriacă a dăinuit exact 114 ani, adică până în 1918. În acest lung interval s'au perindat pe tron în total 4 Habsburgi.

După Francisc I, întemeietorul, mort la 1835, a domnit Ferdinand I, până la 1848. A urmat neobișnuit de lungă domnie a lui Francisc Iosif I și scurta agonie atât a dinastiei, cât și a imperiului sub Carol al IV-lea.

După grelele înfrângeri și umiliri, îndurate față de Napoleon I, au urmat, pentru Austria, mai bine de trei decenii de pace și prestigiu. Nu numai în interior, ci și în întreaga Europă s'a resimțit autoritatea cancelarului Metternich, cel mai tipic reprezentant al reacțiunii.

A venit însă anul scadenței, 1848, care a pus capăt carierei lui și a marcat începutul unor grele convulsii interne, zdruncinând împărăția din temelii.

Absolutismul și centralismul austriac se gă-

sește de aici înainte în fața alor *două* curențe disolvante și centrifugale. Primul se exteriorizează în atacurile revoluționare ale burgheziei dela orașe, care e străbătută de ideile liberale și constituționale ale Apusului.

Al doilea ferment disolvant îl constituiau ni-zuințele națiunilor și naționalităților, pentru a-și asigura o așezare nouă în cadrele monarhiei.

Frământările acestea naționale se pot grupa în *două* categorii principale, după obiectivul ce îl urmăresc. De-o parte sunt națiunile așa numite „*istorice*” adică: Maghiarii, Cehii, Polonii și Croații, la cari aspirațiile naționale îmbracă forma concretă a unor drepturi și constituțiuni istorice.

În grupul al doilea se însiră naționalitățile mai mici, cele „*fără istorie*”, cum le-a numit un scriitor austriac. Sunt Românii, Slovacia, Sârbii, Rutenii etc., cari se mulțumeau și numai cu o emancipare națională, fie în cadrele monarhiei, fie în cele mai înguste ale regatelor și țărilor de coroană, din cari se formase, prin cuceriri treptate, dar mai ales prin căsătorii norocoase, poliglota monarhie a Habsburgilor.

Dinastia, la început derutată de violența revoluției din Viena, a cedat pe întreaga linie, consimțind la inaugurarea unui curs constituțional. În curând însă și-a revenit, mai ales după biruința lui Radetzky asupra micului Piemont, Mai gravă a fost rezistența Maghiarilor, cari n’au putut fi înfrânți decât cu ajutorul Rușilor lui Nicolae I.

Cu o mână de fier au fost suprimate toate

constituțiunile și toate mișcările liberale și naționale. Peste toți și toate s'a lăsat lînțoliul sângeros al unui regim polițienesc, care a durat pînă la 1860.

În acest deceniu de absolutism, a fost liniște înlăuntru, netulburată nici de complicații externe.

Națiunile însă nici în vremile acestea grele n'au stat cu mâinile în sân. Energiile colective, condamnate la inactivitate politică, s'au revărsat asupra celorlalte terene mai puțin suspectate. A fost o epocă de reculegere, de regrupare de forțe și de organizare în domeniul cultural, bisericesc și economic.

În schimb absolutismul și-a asumat răspunderea tuturor rezelor și neajunsurilor, inerente lui. La finea epocii, deficitul bugetar al Austriei, în urma relei gospodării, a risipei și a corupției, a luat proporții fantastice, iar creditul s'a redus la zero.

Către finea anilor 60 se întetește însă și acțiunea ostilă dinspre Germania și Italia.

Ideile de unitate națională se dospesc atît la Nord cît și la Sud.

Prima și cea mai dureroasă lovitură a fost cea administrată de către dușmanii dela Sud: Italienii.

După înfrângerea rușinoasă din 1849, micul Piemont a înțeles, că răzimat numai pe propriile-i forțe, nu va putea alunga pe Austrieci din Lombardia.

Genialul Cavour și-a asigurat deci concursul Franței și în deosebi al lui Napoleon III.

În alianță cu Franța, Piemontul bate pe Austrie în anul 1859 la Magenta și Solferino. Paacea de la Villa Franca a consfințit pentru totdeauna pierderea Italiei de Nord, cu excepția Venetiei, care a mai rămas sub stăpânirea austriacă până la 1866.

Conducătorii destinelor împărăției înfrânți și amputați, examinând situația dată și constrânși și de spectrul falimentului financiar, s'au hotărât, la începutul anului 1860, să admită o schimbare de regim.

Urmează astfel o epocă de experimentări cu metode constituționale, mai mult sau mai puțin sincere, care durează până la 1867.

Începutul timid se face prin convocarea așa numitului „*Senat imperial augmentat*“. Există anume încă din 1851 un senat mai restrâns cu atribuțiuni pur *consultative*.

Patenta împărătească din 15 Martie 1860 sporește numărul membrilor acestui senat și în același timp îi lărgeste și atribuțiunile, făcând o primă concesiune principiului constituțional și reprezentativ.

Conform art. 3 al patentei Senatul augmentat va avea să delibereze, asupra:

a) Bugetului statului și a gestiunii financiare, examinând și propunerile referitoare la datoriile de stat.

b) Asupra proiectelor mai însemnate în afaceri de legislațiune generală și în fine

c) Reprezentantii țărilor de coroană vor putea discuta problemele unei organizări noi a împărăției.

Senatul nu avea drept de *inițiativă* în ce privește legile și ordonanțele.

În afară de consilierii ordinari, numiți încă în anul 1851, au fost chemate următoarele categorii de „*consilieri extraordinari*“:

- a) Arhiducii casei imperiale;
- b) Înalții demnitari bisericești;
- c) Bărbații distinși în serviciul militar și civil;
- d) 38 reprezentanți ai țărilor de coroană.

Ardealul avea să trimită 3 reprezentanți, Ungaria 6, Bucovina 1, Voivodina sârbească împreună cu Banatul Timișan 2.

Fiecare țară de coroană a candidat, pentru locurile rezervate lor, câte trei candidați, dintre cari împăratul a numit câte unul pentru fiecare loc.

Senatul s'a întrunit la Viena în 1 Iunie 1860 și a durat până în 27 Septemvrie al aceluiaș an.

Ardealul a fost reprezentat prin episcopul Saguna, sasul Karl Maager și maghiarul Iakab.

Baronul Petrino era reprezentantul Bucovinei, iar Andrei Mocioni al Banatului Timișan.

Consilierii și-au permis, deja cu ocazia examinării gestiunii financiare, critici zdrobitoare față de regimul absolutist. Conteul Clam Martinic a arătat, că în cei zece ani de absolutism impozitele s'au urcat cu 143%, datoria publică s'a dublat, iar averea statului a scăzut cu sute de milioane.

Sasul Maager și Andrei Mocioni, au atăcat cu mult curaj sistemul întreg, spunând, că nu

se poate aştepta o îmbunătăţire decât dela inaugurarea unui regim constituţional.

În chestiunea naţională consilierii români şi-au spus cuvântul respicat, angajându-se în polemici violente mai ales cu magnaţii unguri.

Discuţia asupra bugetului a oferit Senatului prilejul de a ataca problema viitoarei organizaţii de stat.

În cursul acestor discuţii s'au desprins *două curente principale*.

Cel *dintâi*, susţinut în deosebi de aristocraţi, pleda pentru o cât mai largă *autonomie legislativă* a ţărilor de coroană şi pentru restrângerea puterii centrale.

Celalalt, susţinut de marea burghezie liberalizantă, era pentru un *centralism legislativ*, reducând ţările de coroană numai la o *autonomie administrativă*.

Majoritatea federalistă a prezentat, prin raportorul său, contele Szécsen, o lungă moţiune, în care se spunea:

„Intărirea şi dezvoltarea prielnică a monarhiei reclamă recunoaşterea individualităţilor „*istorico-politice*“, a singuraticelor ţări de coroană, în cadrele cărora să-şi afle dezvoltarea firească şi diferitele naţionalităţi.“

Minoritatea dimpotrivă, credea, că încuviinţarea unei astfel de autonomii nu s'ar putea face, decât cu slăbirea unităţii imperiului şi a prestigiului lui în afară.

Ei admit un drept de liberă administrare a ţărilor de coroană, aceasta însă să nu prejudice

unității legislative și executivei, centralizate la Viena.

Este interesant, că la votarea asupra celor două moțiuni, cei trei reprezentanți români au avut atitudini cu totul diferite.

Am greși, dacă aceasta o am pune în socoteala unei lipse de solidaritate națională și de maturitate politică. Atitudinile fiecăruia se explică perfect din *diversitatea* intereselor speciale și locale, ce le reprezenta unul fiecare.

Baronul Petrino era convins, că moțiunea majorității garantează independența țării sale, a ducatului Bucovinei.

În schimb Andrei Mocioni se temea, cu tot dreptul, că moțiunea majoritară va aduce cu sine pierderea situației separate a Fanatului Timișan și înglobarea lui în Ungaria. Deaceia el cu anumite rezerve a votat moțiunea minorității. A propus însă o complectare a ei, în direcția unei mai precise formulări a egalei îndreptățiri naționale.

El pretindea:

a) Ca întreaga operă reformatorică să fie bazată pe principiul *perfectei egalități a naționalităților*. Reprezentarea lor în comună, județ și provincie, în raport cu numărul sufletelor. Cere precis reprezentare *națională și nu individuală*.

b) Instrucție în limba respectivă națională, școli superioare naționale.

c) Egală îndreptățire și egală subvenționare din partea statului a tufurilor religiunilor creștine. Protestează energie împotriva reîncorporării Banatului Timișan la Ungaria.

Moțiunea majorității a întrunit 34 de voturi, a minorității 16, iar 6 senatori, între cari și Andrei Șaguna, au respins amândouă moțiunile.

Atitudinea lui Șaguna a fost conformă cu interesele românilor ardeleni, făcând dovada înaltei prevederi politice a marelui episcop.

Șaguna nu putea primi moțiunea majoritară din aceleași considerente, ca și Mocioni. El spe-riau pretențiile, nemărturisite pe față, ale Ungurilor față de Ardeal. Revenirea la legiuirile din 1848 implica în mod fatal unirea Ardealului cu Ungaria.

De altă parte Șaguna nu a aflat în nici una din cele 2 moțiuni destulă garanție pentru egala îndreptățire națională a Românilor.

Intr'o frumoasă cuvântare Șaguna a subliniat principiile fundamentale, cari aveau să stea la temelia noiei întocmiri constituționale a imperiului.

Aceste puncte cardinale erau:

- a) Unitatea Monarhiei.
- b) Constituțiuni corespunzătoare pentru Țările de coroană.
- c) Egala îndreptățire a tuturor naționalităților și validarea limbei lor în toate oficiile.
- d) Aplicarea oamenilor capabili, fără deosebire de naționalitate și confesiune, în toate oficiile de stat, provinciale și județene.

El e de părerea, că nu trebuie să se facă tabula rasa cu dreptul *istoric*, menținându-se din el atât cât e compatibil cu spiritul egalitar al vremilor noi.

In audiența solemnă, care a urmat după în-

chiderea sesiunii senatului, împăratul a promis, că va cumpăni fără amânare opiniile exprimate și va lua o hotărâre.

Hotărârea nu a întârziat mult. In 20 Oct. a apărut celebra diplomă, care a abandonat, pentru totdeauna, sistemul absolutist, inaugurând o *eră nouă, constituțională*.

Cap. II.

DIPLOMA DIN 20 OCT. 1860

„Diploma împărătească pentru reglementarea, de drept public, a Monarhiei” publicată în organul oficial „Wiener Zeitung”, cu data de 20 Oct. 1860 este o încercare — precum o mărturisește însuși manifestul — de a împăca suvenirurile, opiniile și pretențiile de drept ale țărilor și popoarelor cu exigențele practice ale monarhiei.

În art. 1 se spune:

„Dreptul de a da legi, de a le modifica și abroga, se va exercita de noi și urmașii noștri, numai *cu conlucrarea* dietelor, legal întrunite, respective cu a Senatului imperial, în care dietele vor fi reprezentate prin un număr de membri stabiliți de noi”.

În art. 3 sunt înșirate *taxativ* atribuțiunile Senatului imperial. Toate chestiunile, cari nu sunt îndrumate în atribuțiunea acestui Senat se vor rezolvi în mod constituțional *în și cu* dietele provinciale.

În atribuțiunile Senatului cad următoarele chestiuni de interes comun:

a) Legislația privitoare la circulația fidu-

ciară, credit, vămi, chestiuni comerciale, banca de stat.

b) Postă, telegraf, căi ferate.

c) Toate chestiunile privitoare la armată.

d) Votarea și repartizarea contribuțiilor, majorarea lor.

e) Conversiunea datoriilor de stat, vânzarea sau grevarea imobilelor statului.

f) Examinarea și votarea bugetului și a gestiunii anuale.

Senatul avea să se compună din *o sută* membri, repartizați pe toate țările de coroană în proporția extenziunii lor teritoriale și-a numărului populației.

Examinând acum diploma în lumina concepțiilor juridice de astăzi, putem să scoatem două concluzii:

1. Că s'a instaurat un regim constituțional real. Unii istorici, spre pildă austriacul Richard Charmatz (Innere Geschichte Östereichs) e de părerea, că prin diplomă nu s'ar fi încuviințat corpurilor legiuitoare, decât un vot *consultativ*, deoarece împăratul vorbește numai despre o „*conlucrare*” (Mitwirkung).

Interpretarea aceasta nu este însă operantă.

În art. 2 al diplomei se spune, că chestiunile rezervate Senatului și dietelor vor fi desbătute și *decise* în înțeles „*constituțional*”. Iar despre buget se spune, că va fi examinat și „*votat*” de către Senat.

2. Diploma împărătească stă pe punctul de vedere *federalist*, încuviințând dietelor provinciale o *reală autonomie legislativă*. Astfel se

pare, că a biruit, pe întreaga linie concepția *majorității* din Senatul imperial amplificat.

Biruința federaliștilor se evidențiază și din textul autografelor împărătești, cari au însoțit diploma din Octombrie.

Prin aceste autografe se descentralizează *puterea executivă*, prin desființarea ministerului de interne, justiție și culte. În locul lor au fost restaurate „*Cancelaria aulică*” pentru Ungaria și alta separată pentru Transilvania. În Ungaria s'a reactivat și „*Curia regească*” ca supremă instanță judecătorească.

În ce privește Ardealul, un autograf împărătesc, adresat prim-ministrului conte Rechberg, spune următoarele:

„Fiindcă marele meu principat Transilvania, pe temeiul unei competențe, analoage cu dreptul de stat al Ungariei, totdeauna s'a bucurat de o dietă și fiindcă abrogarea privilegiilor nobilimei, desființarea iobăgiei și a dijmelor țărănești, precum și precizarea datorințelor și drepturilor cetățenești, egale pentru toate clasele, ținând seamă de caracterul aparte al constituțiunii Transilvane de mai înainte, reclamă neapărat unele modificări adânc tăietoare, cancelarul meu din Transilvania va avea să întrunească într-o conferință, bărbați de diferite naționalități și confesiuni, cari, s'au distins prin poziția lor oficială sau civilă, prin talent, prin servicii făcute obștei și prin încrederea publică”.

„În această conferință se vor lua în considerare chestiunile, cari privesc organizarea unei diete, care să mulțumească pretențiile atât a

confesiunilor, națiunilor și claselor privilegiate de până acum, *cât și cele ale naționalităților, confesiunilor și claselor, cari mai înainte n'au luat parte la drepturi politice.* Proiectele și propunerile conferinței să ni-se înainteze cu posibilă urgență”.

Wiena, 20 Oct. 1860.

Francisc Iosif.

În 21 Dec. președintele provizor al Cancelariei Transilvane, Baronul Kemény, este urgitat din nou ca să convoace la Alba-Iulia o conferință a fruntașilor, aparținători diferitelor naționalități, confesiuni și clase, în *vederea organizării dietei Transilvane.*

În ce privește reorganizarea guvernului transilvan, deasemenea i-se dau instrucțiuni precise, ca să țină seama și de naționalitățile și confesiunile, cari până atunci n'au fost luate în considerare. I-se cer proiecte urgente și în ce privește noua împărțire administrativă a Ardealului și întrebuințarea diferitelor limbi ale țării în oficiile publice.

Conferința regnicolară a fost convocată la Alba-Iulia pentru ziua de 11 Febr. 1861.

În ordine cronologică trebuie însă să facem o scurtă mențiune și despre o grandioasă manifestație națională a Românilor ardeleni. E vorba de „*Conferința națională*” ținută la Sibiu în ziua de 1/13 Ianuarie 1861. *Săptăm.*

Conferința aceasta va rămânea memorabilă în istoria politică a neamului nostru, nu numai pentru faptul, că a fost prima întrunire mai mare după cea din 3/15 Mai 1848, ci și pentru

spiritul înalt de solidaritate națională, de disciplină și de largă înțelegere a momentului istoric, prin care trecea Românismul din Ardeal.

În cap de iarnă au alergat la Sibiu fruntașii și delegații Românilor din Ardeal. În patru zile de-arândul au discutat cu temeinicia — proprie Ardelenilor — toate problemele arzătoare, puse la ordinea zilei. Conferința a fost prezidată de mitropolitul Alexandru Șuluțiu și de episcopul Andrei Șaguna, într'o largă atmosferă de înțelegere frățească.

Dintre hotărârile votate cu mare însuflețire, remarcăm în deosebi următoarele două.

În punctul 4 al moțiunii se spune:

„La propunerea episcopului Șaguna, națiunea română, reprezentată în adunare, se declară și cu această ocaziune, de națiune politică independentă de celelalte națiuni”.

În punctul 5 se cuprinde celebra declarație de *solidaritate națională*, ridicată de-asupra velleităților confesionale.

Declarația aceasta, invocată de-atâtea ori până în zilele noastre, dar de-atâtea ori nesocotită, a fost formulată precum urmează:

„Adunarea națională, însuflețită de cuvintele prezidenților ei, că toți Românii, *fără deosebire de confesiune*, sunt frați de acelaș sânge și că deosebirea de confesiune nu-i mai poate despărți pe unii de către alții, în cauza națională politică română, trece la proces verbal, *declarația solemnă, că afurisit să fie acel român, care va mai încerca să strice această legătură frățească*”.

S'au discutat apoi, în diferite comisiuni speciale, instrucțiunile, ce urmau să fie date delegaților români pentru conferința regnicolară din Alba-Iulia.

S'au stabilit principiile unei legi electorale pentru dieta Transilvaniei.

Delegații, bine pregătiți și documentați s'au prezentat cu memorii și referate, elaborate de-acasă.

Amintim între altele memorandumul prezentat de 27 membri, care face dovada, că opinia publică românească de atunci se preocupa și de alte probleme, în afară de cele strict politice. Așa spre pildă, semnatarii memorandumului cereau:

1. Să se înființeze de urgență o facultate juridică română.

2. Să se constituie o „societate literară” pentru cultura limbei și pentru înaintarea culturii naționale.

3. Să se ridice un monument la Blaj pentru S. Micul, G. Șincai și P. Maior, iar altul la Sibiu sau Avrig pentru G. Lazăr.

În fine s'a ales cu unanimitate un nou comitet național compus din 20 de fruntași. Au fost aleși: Alex. Sterca Șuluț, Andrei Șaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Dr. Pavel Vasiciu, Antoniu Vestemian, Ioan Pinciu, Gheorghe Barițiu, Ioan Pușcariu, Ioan Axente Severu, Matei Nicola, Dr. Ioan Rațiu, Dumitru Moldovan, Gh. Domsa, Sp. Feti, Dr. Iosif Hodoș, Ioan Alexi episcop, Alex. Bohățielu și Alex. Lazăr.

Membrilor mai marcați la întoarcerea aca-

să li s'au făcut primiri entuziaste. Şaguna a fost sărbătorit la Sibiu, Şuluţiu la Blaj şi Baritiu la Braşov.

Intre astfel de auspicii s'a deschis, în ziua de 11 Februarie 1861 conferinţa regnicolară dela Alba-Iulia.

Cancelarul transilvan, baronul Kemény, şi-a arătat reaua voinţă chiar la repartizarea numărului delegaţilor după naţionalităţi. Pe când dintre Săcui şi Maghiari a invitat 24 membri, dintre Români şi Saşi invitase numai câte 8.

Delegaţia română a fost compusă din Alex. S. Şuluţiu, Andrei Şaguna, Ioan Alduleanu, Ioan Bran de Lemény, Paul Dunca, Dimitrie Moldovan, Augustin Pop şi Augustin Ladai. Conferinţa, prezidată de cancelarul baron Kemény, a trecut imediat la ordinea zilei.

Punctul de vedere al Maghiarilor şi al Săcuilor l-a susţinut episcopul romano-catolic de Alba-Iulia, Haynald.

Concluziunile lui sunt:

Atât dieta din Pojon, cât şi cea a Transilvaniei, întrunite în anul 1848, au hotărât în mod definitiv unirea Ardealului cu Ungaria. Hotărârile acestor diete sunt şi azi în vigoare. Deaceea conferinţa prezentă e fără obiect. Propune deci, să nu se mai discute chestiunea dietei ardeleni, ci Majestatea Sa Impăratul să fie rugat a convoca şi pe Ardeleni la dieta comună a Ungariei.

„Noi avem o lege, — spunea Haynald, — care hotărăşte unde şi cum trebuie să se convoace la

dietă reprezentanții acestei țări și de lege avem să ne ținem”.

Oratorul principal al Românilor, mitropolitul *Alex. S. Șuluțiu* a rostit în limba română unul din cele mai magistrale discursuri ale sale, discurs plin de documentare istorică și de argumente juridice zdrobitoare.

Dupăce face o reprivire asupra trecutului dureros al Românilor din Ardeal și înfierează egoismul și intoleranța popoarelor conlocuitoare, cari au scos rând pe rând, prin legi blestamate, pe răbduriul popor român din cadrele constituției, adresează un călduros apel la frăție și înțelegere, pe baza egalei îndreptățiri naționale.

Arată, cum celebrele legiuiri ungurești din 1848, nu garantează decât o egalitate civilă și individuală.

Românii însă pretind hotărât egală îndreptățire cu celelalte națiuni privilegiate de până acum, pe bază națională.

În chestiunea unei eventuale uniri cu Ungaria, Șuluțiu declară următoarele:

„Noi, la o unire a Transilvaniei cu Ungaria, numai sub acea nestrămutată condițiune ne-am putea învoi cândva și la timpul său, dacă înainte de toate în cea mai deaproape dietă a Transilvaniei, ați abroga batjocura legilor avitice a patriei, privitoare la națiunea noastră, și prin o lege pozitivă și nouă ați recunoaște-o sărbătorește de națiune legală, cu privilegiu de limbă în administrația publică și cu un drept de reprezentare în dieta țării în proporția în care națiunea noastră supoartă sarcinile publice și con-

tribue cu averea, sângele și viața sa la apărarea patriei noastre comune”.

Pretinde deci, ca la proxima dietă să se decreteze prin un articol de lege solemn *inarticularea națiunii române ca a-patra-națiune*, recipiată și legală în Transilvania, înzestrată cu drepturi de limbă, în administrația publică și cu toate acele privilegii politice și civile, de cari s'au bucurat și se bucură celelalte națiuni și îndeosebi națiunea maghiară.

Pretinde abrogarea Aprobatelor, Compilelor și a legiuirilor lui Verböczy, precum și a celorlalți articoli dietali de dinainte de 1848, cari batjocoresc și proscriu națiunea română și confesiunile ei, sau în orice chip lezează onoarea, drepturile și simțul național.

In ce privește obiectul propriu zis al conferinței, oratorul cu o logică de fier dovedește, că prin diploma din 20 Oct. Impăratul a recunoscut, în mod implicit, că legiuirile din 1848 și uniunea Ardealului cu Ungaria este nulă de drept și neavenită.

Independența Ardealului față de Ungaria este recunoscută, în mod concludent prin actul împăratului, prin care a somat națiunile din Ardeal, să discute și să facă propuneri în privința unei legi electorale pentru Ardeal.

Obiectul prezentei conferințe este deci limitat la această chestiune.

In ce privește spiritul și directivele în care va trebui să se procedeze, citează din diploma de Octombrie — fraza, care spune, că:

„In constituțiunea și legile de până acum ale

Ardealului sunt a se face *schimbări adânc tăietoare*".

După acest discurs, care a produs o adâncă impresiune, Maghiarii s'au mărginit numai la unele rectificări și polemici.

Reprezentantul Sașilor, Conrad Schmidt, circumspect și prudent ca întotdeauna, a încercat să mulțumească și pe Impăratul și pe Maghiari susținând, că atât diploma din 20 Oct. cât și legiunile din 1848 sunt și azi în vigoare.

Intr'un singur punct e de acord și cu noi, Români, când admite, că legile din 1848 acordă numai o libertate *individuală*, pe când Români și Sașii reclamă *libertate politică națională*.

Teza română a mai fost susținută și de Andrei Șaguna, Ioan Bran de Lemeni, Paul Dunca și Augustin Ladai. Dimitrie Moldovan, care era bolnav, a aderat în scris la punctul de vedere românesc.

După un scurt rezumat, președintele a închis conferința declarând, că toate propunerile făcute le va înainta fără amânare, Impăratului.

În timpul acesta în Wiena se lucra intensiv la o nouă patentă, care precum se spunea, nu avea alt rost decât să completeze diploma din 20 Oct.

În ziua de 26 Februarie 1861, adică la 2 săptămâni după conferința regnicolară din Alba-Iulia, patentă a și fost promulgată, împreună cu o serie de legi și autografe împărătești, menite a da o organizație definitivă imperiului austriac.

Cap. III.

PATENTA DIN 26 FEBRUARIE 1861.

În terminologia biurocratică austriacă „*patentă*” înseamnă „ordin deschis”, adică un act redactat într’o formă mai puțin solemnă decât „*diplomele*”.

Intenția împăratului a fost — după cum însuși o spune — să *completeze numai* diploma din 20 Octombrie.

Examinând însă „*Legea fundamentală despre reprezentarea imperiului*”, anexată la patentă, vom găsi o *deviere esențială* dela principiile fundamentale ale acestei diplome.

În diplomă puterea legislativă centrală avea să o exercite un senat imperial, compus dintr’o *singură cameră*, având un număr de membri restrâns la circa o sută.

Patenta din Februarie și legea anexată la ea crează un parlament central compus din *două camere*; din *casa de sus* (Herrenhaus) și din *camera deputaților* (Reichsrath).

Casa de sus avea să se compună numai din membri de drept, invitați de împăratul.

Acești membri de drept se recrutau după următoarele categorii:

a) Membri de drept *prin naștere*: Arhiducii Casei imperiale.

b) *Ereditari*, — capii majori ai familiilor aristocratice latifundiare.

c) Demnitari bisericești.

d) Alte personalități proeminente și binemeritate pentru țară.

Casa deputaților se compunea din 343 deputați trimiși de dietele țărilor de coroană.

Din aceștia Ungaria avea să trimită 85, Ardealul 26, Croația și Slavonia 9. Restul de 223 îl trimiteau țările de coroană, propriu zis austriace.

Alegerea deputaților pentru Reichsrath se va face de către diete, cu majoritatea absolută. Dacă vre-una din dietele țărilor de coroană ar refuza, din orice motiv, să trimită deputați, împăratul se va putea adresa *direct* populației din acea provincie.

O importantă inovație și un hotărât pas înainte în spre un adevărat constituționalism, îl constituie dreptul de *inițiativă legislativă*, acordat parlamentului.

Legea însă conținea și unele dispoziții, cari făceau dovada neîncrederii cercurilor vieneze în sistemul constituțional.

Așa spre pildă, s'a introdus în lege celebrul articol 13, care asigura guvernului central dreptul, ca în timpul de vacanță a corpurilor legiuitoare, să poată lua măsuri de natură urgentă chiar și în materie legislativă. Guvernul însă *nu* este răspunzător în fața parlamentului pentru astfel de măsuri, ci e dator numai să comunice-

ulterior *motivele*, pentru cari a procedat fără să fi întrebat parlamentul.

Toate nizuințele de mai târziu ale deputaților din Reichsrath, de-a sili guvernul să ceară și *ratificarea* ulterioară a hotărârilor sale, au rămas fără rezultat. Mai lipsea din noua constituție și orice dispoziție referitoare la *imunitatea* deputaților precum și la o *răspundere ministerială*. Domnul Seignobos, profesor la Sorbona, în cartea sa „Istoria politică a Europei moderne” vorbind despre această constituție spune, că ea corespundea concepției constituționale a conservatorilor englezi dinaintea de anul 1832.

Sunt istoricii, cari susțin, că prin dispozițiile patentei împăratul ar fi intenționat să tempereze cursul prea pronunțat „*federalist*” al diplomei din Octombrie.

Sub acest raport însă nu găsim *vre-o deosebire esențială* între cele 2 acte fundamentale de stat.

Chestiunea, că o constituție oarecare este întemeiată pe principii „*federaliste*” sau „*centraliste*” este numai într’o mică parte în funcție de felul cum e alcătuită puterea centrală. E indiferent dacă această putere centrală se compune numai din o singură cameră, ori din două.

Criteriul, care ne spune, că într’o constituție *punctul de gravitate* rezidă în parlamentul central sau în corpurile legiuitoare ale provinciilor, depinde de *atribuțiunile* unora sau altora.

Dacă prin patentă *s’ar fi luat o parte* din atribuțiile legislative, cari au fost încuviințate dietelor pe urma diplomei din Octombrie și *s’ar*

fi dat organelor legislative centrale, ar putea fi vorbă de-o schimbare de curs în direcție centralistă.

Atât diploma, cât și patenta, ordonau restaurarea autonomiilor comunale și județene. — În jurul reorganizării acestor organisme de administrație locală s'a pornit o agitată viață politică.

Indeosebi în Ardeal, cu ocazia restaurării autonomiilor comitateneze, s'au dat lupte crâncene între nobilimea maghiară și între intelectualii români. Cei dintâi voiau să-și mențină vechile lor privilegii, pe când Români cereau egală îndreptățire națională, reprezentare proporțională și acces la serviciile publice.

În județele Alba-Inferioară, Alba-Superioară, Cetatea-de-Baltă, Cojocna, Făgăraș, Hunedoara, Năsăud, Sălaj, Turda și Zărand, Români au fost la locul lor, măsurându-și pentru întâia oară puterile cu foștii lor stăpâni feudali.

Între timp a sosit la guvernul ardelean din Cluj decretul împărătesc despre convocarea Dietei Transilvane, pe ziua de 4 Nov. 1861.

Acțiunea de sabotare a guvernului ardelean, precum și unele împrejurări politice, despre cari vom vorbi mai în jos, au amânat întrunirea dietei tocmai cu 1 an și 8 luni, timp prețios, pierdut pentru Români, cari l-ar fi putut utiliza pentru a transforma întreaga configurație constituțională și administrativă a Ardealului.

Cancelarul ardelean baron Kemény, îndată după sosirea decretului de convocare a dietei l-a supus deliberării consilierilor guverniali, în număr de 11, unul lipsind dela ședință.

Consiliul guvernial, cu o majoritate de voturi, formată din Maghiari și Săcui, contra celor 3 voturi românești și unul săsesc, a decis să nu execute ordinul împăărătesc, ci să înainteze o remonstrație împotriva felului cum avea să fie constituită dieta.

Informații despre acest act de sabotaj al guvernului ardelean, membrii delegației române, aflători în permanență în Viena, au încercat totul, ca să preîntâmpine acțiunea Maghiarilor.

În 31 Octombrie 1861 Românii s'au prezentat în audiență la împăratul, cerând măsuri severe împotriva guvernului ardelean recalcitrant. Câteva zile după aceea au prezentat și un protest energic al Românilor din ținutul Năsăudului. În 15 Noembrie Mitropolitul Alex. Suluțiu și dr. Ioan Rațiu, au înaintat guvernului din Viena un memoriu documentat, ilustrând cu date statistice stările sociale și naționale din Ardeal.

Munca aceasta stăruitoare a fost încununată de succes deplin. Românii au reușit să răstoarne chiar pe cancelarul Kemény și pe guvernatorul Ardealului, contele Miko Emerich.

Postul de cancelar al Ardealului a fost încredințat lui Francisc Nádasdi, care a promis, că în ceea ce privește convocarea dietei ardelenе, va fi cu totul pe placul împăratului. Pentru mai multă garanție i s'a atașat un vice-cancelar german în persoana baronului Reichenstein.

În 24 Noembrie a fost numit guvernator al Ardealului un om de încredere al împăratului, contele Ludovic Foliot-Crenneville. El a primit deocamdată numai titlul de președinte provizor

al guvernului ardelean, având de vice-președinți pe Românul baron Vasile L. Pop și pe Ungurul D. Kozma.

Noul președinte guvernator a sosit la Cluj în 6 Dec. 1861. Ungurii s'au abținut în mod demonstrativ dela orice primire. Cu atât mai călduros a fost salutat din partea Românilor, cari au alergat din toate părțile Ardealului, întru întâmpinarea lui.

Schimbarea în guvernul ardelean s'a resimțit în curând și în comitate. S'au numit câțiva comiți supremi români, cari s'au îngrijit, ca corporațiile autonome să fie reconstituite în mod mai favorabil intereselor românești, numind și în slujbele județene o mulțime de Români.

Cu toate aceste semne vădite de bunăvoință față de Români, în anul 1862 s'a scurs fără să se fi luat vre-o măsură pentru convocarea dietei ardelen.

Cercurile conducătoare din Viena erau îngrijorate pe urma rezistenței, tot mai dârze, a Maghiarilor, față de noua constituție.

Dieta ungară, întrunită la Pesta, în ziua de 6 Aprilie 1861, a votat o adresă, în care cerea restaurarea integrală a legiurilor din 1848, unirea Ardealului cu Ungaria și reîncorporarea Croației și a Slavoniei.

Impăratul a răspuns printr'un rescript, redactat în ton energic, în care menținea punctul de vedere al diplomei și patentei. În luna August Maghiarii au votat o nouă adresă. Răspunsul a fost disolvarea dietei.

După aceasta Maghiarii au adoptat tactica

rezistenței pasive față de Senatul imperial din Viena.

În ședința din 23 August a Senatului, ministrul Schmerling a făcut o mențiune despre dizolvarea dietei ungare, a adresat Maghiarilor un strajnic dorgatoriu și a propus trecerea la ordinea de zi.

È verosimil, că pasivitatea Maghiarilor, în cele din urmă, putea fi înfrîntă, dacă pilda lor n'ar fi aflat imitatori în deosebi la Cehi și la Croați, cari din diferite motive s'au retras rînd pe rînd din Senatul imperial.

Era deci primejduită însăși constituția din Octombrie și ideia de unitate a imperiului.

Momentul acesta de criză a fost favorabil intereselor românești.

În fața rezistenței Maghiarilor, Cehilor și a Croaților, guvernul central din Viena avea nevoie de o *demonstrație*, de o *aderență răsunătoare în favorul constituției*.

Aceasta nu putea veni decât din Ardeal.

În scopul acesta s'a convocat dieta Ardealului pe ziua de 1 Iulie 1863 la Sibiu.

Unele semne bune, prevestitoare de un curs mai favorabil Românilor, se anunțaseră încă în toamna anului 1862, când Andrei Șaguna a primit la Sibiu rezoluțiunea împăratească din 18 Oct. 1862. Rezoluțiunea era un răspuns la repetitele petițiuni ale Românilor.

Adresa, ținută în termeni neobișnuit de elogiosi spunea:

— „*Ordon să se descopere națiunii române a Ardealului mulțumirea mea pentru documenta-*

rea loialității, credinței și alipirii sale către Casa mea. domnitoare” . . .

„Cancelaria mea Aulică din Transilvania, așternând propunerile sale privitor la compunerea și convocarea dietei ardelenе, va supune unei noi examinări, cererile prezentate ale reprezentărilor ei și mi le va înainta pe lângă opinia sa”.

„Reglementarea legală a situației de drept public a națiunii române și a confesiunilor ei, va forma una dintre primele probleme ale proximei diete Transilvane”.

În fața evenimentelor politice, cari se precipitau, Românii s’au întrunit din nou într’un *congres național* pe ziua de 8—20 Aprilie 1863. În acest congres s’a votat o adresă de mulțumire către împăratul, pentru cuvintele elogiоase, adresate națiunii române.

Deputațiunea aleasă de congres s’a prezentat în audiență la împăratul, care a asigurat națiunea română de întreaga sa bunăvoință.

Membrii delegațiunii române au fost sărbătoriți de către oficialitatea statului și a capitalei. Apoi s’au întors la vetrele lor plini de nădejdi în fața viitorului, care li se prezenta în culori trandafirii.

Cap. IV.

CONVOCARA DIETEI.

Este îndeobște cunoscut, că Ardealul, chiar și după cucerirea lui din partea regilor ungari, și-a menținut o situație constituțională autonomă, evoluând, în conformitate cu referințele lui etnice, sociale și geografice, deosebite de cele ale Ungariei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Cucerirea unei însemnate părți a Ungariei de către Turci după catastrofa dela Mohács (1526) a rupt și puținele legături de dependență a Ardealului față de regii ungari. Un veac și jumătate (1540—1691). Ardealul a trăit o viață independentă, sub principii proprii.

La finea veacului al XVII-lea, când dinastia de Habsburg a reușit, după îndelungate și grele războaie, să înfrângă dominațiunea turcească asupra Ungariei, factorii conducători ai Ardealului s'au văzut nevoiți, să renunțe la independența țărilor lor și să o așeze sub ocrotirea Habsburgilor.

Prin diploma Leopoldină din anul 1691, Habsburgii au garantat situația de drept public a marelui principat al Ardealului, ca parte integrantă a monarhiei.

Este natural, că dominațiunea de peste 170 de ani a dinastiei habsburgice, să nu fi rămas fără urme, în ceea ce privește liniile mari ale evoluției, de interese și aspirații comune.

În anul 1860 Ardealul prezenta *în mic*, aceeași imagine, ca și împărăția întreagă *în mare*.

Aproape aceleași probleme băteau imperios la ușa vremurilor, reclamând o grabnică rezolvire.

În cursul absolutismului de după 1848, s'a înfăptuit și în Ardeal tranziția lentă, dela sistemul economic feudal iobăgesc, în spre noul curs, întemeiat pe proprietatea individuală și pe egalitatea civilă și socială.

S'a pus în aplicare și în Ardeal patenta urbană din 21 Iunie 1854, menită să lichideze ultimele rămășițe ale iobăgiei. Fostii iobagi au devenit proprietari liberi ai sesiunilor iobăgești. Deasemeni au trecut asupra lor, cu drept de proprietate, pășunile și pădurile, pe cari până atunci le-au exploatat numai sub titlul de uzufructuari.

Pentru fixarea și lichidarea despăgubirilor, cuvenite foștilor proprietari de pământ, s'a instituit, cu sediul în Cluj, o comisiune specială pentru Ardeal, care a funcționat până în 1872.

Mai trebuiau rezolvite două probleme importante: cea *constituțională* și cea a *naționalităților*.

Chestiunile acestea aveau să formeze preocuparea principală a dietei, convocată pe ziua de 1 Iulie 1863.

Rescriptul împăărătesc din 21 Aprilie spunea:

„Insufletit de dorința, de-a vedea reglementate toate afacerile marelui nostru principat Transilvania, *prin dietă proprie*, spre mulțumirea tuturor popoarelor locuitoare într'ânsul și a vedea duse la îndeplinire dispozițiile din 20 Oct. 1860 și 26 Febr. 1861, privitoare la relațiunile de drept public ale acestuia față de întreaga Monarhie . . .

„Ne aflăm îndemnați a convoca dieta marelui nostru principat Transilvania pe ziua de 1 Iulie a. c. la Sibiu și în lipsa altei baze legale și practicabile, a stabili *pentru data aceasta regulamentul interior anexat*.

„Totodată am ordonat, ca acestei diete să-i fie prezentate următoarele proiecte de legi:

1. Despre *efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei*.

2. Despre *întrebuințarea celor trei limbi uzuale în țară, în toate afacerile publice*.

3. Despre compunerea și constituirea dietei.

4. Despre reglementarea reprezentării marelui nostru principat Transilvania, în Senatul imperial.

5. Despre modificările necesare în împărțirea administrativă a țării, în scopul instaurării unei administrații mai simplificate și mai regulate.

6. Despre reglementarea administrației publice.

7. Despre reglementarea justiției.

8. Despre organizarea judecătorească și în deosebi instituirea unei instanțe supreme pentru Ardeal.

9. Despre complectările și explicările necesare în patenta împărătească din 21 Iunie 1854.

10. Despre introducerea cărților funduare.

11. Despre înființarea unei bănci funciare“.

Se anunța astfel un bogat program legislativ, atât sub raportul problemei naționale, cât și a celei constituționale.

„Regulamentul provizor pentru viitoarea dietă a marelui principat Transilvania“, anexat la rescriptul de convocare a dietei, conținea dispoziții precise, în ce privește dreptul de alegător activ și pasiv, procedura de alegere, cât și privitor la felul de constituire și funcționare a dietei.

Era deci în acelaș timp o *lege electorală* și un *regulament interior*.

Vom stăruii puțin în deosebi asupra legii electorale, pentrucă aceasta a stârnit o adâncă nemulțumire în cercurile maghiare și săcuești din Ardeal, servindu-le de motiv, pentru a se abține dela lucrările dietei.

Pentru a înțelege temeiurile acestor nemulțumiri, vom face o scurtă reprivire asupra felului cum se compuneau dietele transilvane, până în anul 1848.

Caracterul acestor diete a fost pronunțat feudal și de privilegiu al unor națiuni și confesiuni.

Art. XI al legii din 1791 reglementează participarea la dieta Ardealului precum urmează:

„*Diaetam ordinariam constituunt Gubernium regium, Tabula regia, Supremi Comitatum et Sedium Siculicalium Offiales, Regalistae, Deputatii Comitatum et Districtuum Hungarica-*

lium, Sedium item Siculicalium et Sedium ac Districtuum Saxonicalium, nec non liberarum regiarumque Civitatum et Opidorum, nomine locorum taxalium venientium, Status et Ordines, trium Nationum totius Principatus representantes”.

Dieta se compunea deci din următoarele categorii:

1. Membrii guvernului ardelean.
2. Asesorii Curții de Apel, așa numita „*Tabula Regia*“.
3. Funcționarii superiori ai județelor, districtelor și scaunelor.
4. Regaliștii, adică unii bărbați cu autoritate, chemați de domnitori prin așa numitele „*litterae regales*“.
5. Deputații aleși în județe, districte și orașe.

Dieta Ardealului din 1841 a avut 310 membri.
Din aceștia:

Membrii guvernului	—	—	—	29
Curtea de Apel	—	—	—	16
Funcționari superiori	—	—	—	17
Regaliști	—	—	—	152
Deputați aleși	—	—	—	96
	<hr/>			
Total:	—	—	—	310

După naționalitate:

Maghiari	—	—	—	—	—	161
Săcui	—	—	—	—	—	114
Sași	—	—	—	—	—	35
	<hr/>					
Total:	—	—	—	—	—	310

După clasă:

Nobili	—	—	—	—	—	—	—	245
Burghezi	—	—	—	—	—	—	—	65
								Total: — — 310

După confesiune:

Catolici	—	—	—	—	—	—	—	141
Calvini	—	—	—	—	—	—	—	119
Ev. Luterani	—	—	—	—	—	—	—	35
Unitarieni	—	—	—	—	—	—	—	15
								Total: — — 310

Caracterul feudal, al dietelor de dinainte de 1848, se manifesta și în raportul de dependență al deputaților față de accia, cari le-au încredințat mandatul. În toate chestiunile mai importante ei aveau să se țină de anumite *instrucțiuni*, a căror neobservare atrăgea revocarea mandatului.

Până la anul 1791, votarea în dietă se făcea după curii naționale (*votatio curiata*). Nu exista nici o urmă de răspundere a guvernului în fața dietei. Nu exista un buget al țării, nici vre-un control al dietei asupra gestiunii financiare.

În schimb, dieta și-a eluptat rând pe rând, anumite drepturi constituționale, ca spre pildă: dreptul de inițiativă, publicitatea desbaterilor, dreptul de a-și alege liber președintele și în fine, îndatorirea guvernului de-a convoca dieta la anumite termene fixe.

Neamul românesc și confesiunile lui erau total desconsiderate. Doar episcopul român-unitar s'a învrednicit să fie chemat la dietă în calitate

de regalist. Puținii nobili de origine română, dar maghiarizați, reprezentau doar clasa, căreia aparțineau și nici decum națiunea română.

Problema, care se impunea în fața vremurilor noi și pe care împăratul a soluționat-o prin o lege octroată, nu era numai de natură *electorală*, ci și *constituțională* și *națională*.

Noua dietă avea să cuprindă deoparte pe reprezentanții păturilor sociale chemate la viață constituțională, pe urma desființării privilegiilor nobilitare, iar de altă parte trebuia asigurată o reprezentare dreaptă și a națiunii române.

„Regulamentul provizor pentru dieta marelui principat al Transilvaniei cuprinde, în primii 23 articoli, *dispoziții de natură constituțională*. Numai în restul articolelor (24—75) ni se dă o lege electorală propriu zisă.

Noua dietă a Ardealului avea să se compună din 125 deputați *aleși pe circumscripții uninominale* și dintr'un maximum de 40 *regaliști*, numiți de împăratul.

Regaliștii aveau să fie recrutați dintre persoanele „*cari prin proprietate, inteligență și experiență în afacerile publice, și-au câștigat merite față de tron și țară, ori s'au distins pe teren bisericesc, în știință și artă.*”

Că aceste norme au fost luate în considerare, ne-o dovedește lista celor 11 regaliști români. Au primit invitație la dietă din partea împăratului, următorii fruntași români: *Gh. Barițiu*, metropolitul *Alex. Șt. Șuluțiu*, *G. Muntean*, directorul liceului din Brașov, dr. *Paul Vasici*, revizor școlar, protopopul *I. Popăzu*, episcopii *Alex. Dobra* și

Alexi, prepozitul *Macedon Pop*, senatorul din Braşov *I. Constantin*, consilierul guvernial *Gh. Domşa* şi consilierul de finanţe *P. Man*.

Este de notat, că guvernul Transilvan propuse împăratului un tablou de 182 regalişti, dintre cari 134 maghiari, 19 saşi şi numai 29 români.

Un evident progres în *direcţie constituţională* se evidenţiază din următoarele dispoziţiuni ale „*Regulamentului provizor*“:

1. Se desfiinţează tradiţia feudală a instrucţiunilor obligatorii. Deputatul din momentul alegerii nu mai stă nici într'un raport *juridic* faţă de alegătorii săi. El este privit, ca reprezentant al ţării, având faţă de alegătorii săi numai obliga-mente de natură *politică*.

2. Se precizează şi lărgeste dreptul de iniţiativă al deputaţilor. Oricare proiect de lege sau propunere, făcută de un deputat, se prezintă preşedintelui, care decide asupra ordinei în care o va supune dietei spre desbatere. Faţă de eventualul refuz al preşedintelui, deputatul se poate adresa comisarului împărătesc, ataşat pe lângă dietă.

3. Preşedintele şi 2 vice-preşedinţi ai dietei vor fi numiţi de împăratul, dintre şase candidaţi propuşi de dietă, prin votare secretă.

4. Se garantează deplina publicitate a desbatelilor. Cetăţenii pot adresa dietei petiţii, acestea însă trebuie susţinute de un deputat.

5. În fine se asigură dreptul fiecărui deputat de a se folosi *de una din cele 3 limbi* ale ţării, anume: *limba română, germană şi maghiară*. Toate proiectele de legi, toate procesele verbale şi hotărârile dietei se vor redacta în 3 limbi.

Baza legii electorale e *sistemul censitar*. Despre un sufragiu universal nici nu putea fi vorbă în vremile acelea, de tranziție, dela absolutism spre un constituționalism timid și dibuitor.

În vederea alegerii, Ardealul a fost împărțit în circumscripții electorale. Erau circumscripții urbane și rurale.

Dintre orașe 13 au dobândit dreptul de a alege câte 2 deputați. Toate celelalte orașe și târguri aveau să aleagă câte un deputat. În total circumscripțiile urbane trimiteau 49 deputați, iar restul de 76 a revenit circumscripțiilor rurale.

Fiecare județ, district sau scaun, a fost împărțit în atâtea circumscripții electorale, câți deputați avea de ales.

Dreptul de alegător este legat de un cens de avere și de un cens intelectual.

Pe baza censului de avere are drept de vot fiecare cetățean de sex bărbătesc, dacă a împlinit 24 ani și plătește anual *un impozit de cel puțin 8 florini*.

Fără consiăderare la impozit și avere au drept de vot: Preoții, medicii, avocații, inginerii, artiștii licențiați, profesorii, farmaciștii, notarii comunali și învățătorii, în circumscripția în care au locuința stabilă.

Ales poate fi orice alegător, dacă a împlinit vârsta de 30 ani. N'au drept de vot și nu pot fi aleși militarii activi. Sunt excluși cei condamnați, sau puși sub cercetare pentru o infracțiune infamantă, curanzii și falșiții.

Lucrările pregătitoare, precum și actul elec-

toral propriu zis, îl conduce un *comitet central* instituit în fiecare județ, district sau scaun. În orașe funcționează câte o *comisiune centrală* electorală.

Votarea se face într'un singur loc, pentru întreaga circumscripție. Se votează pe față, prin graiu viu.

În comunele, cari trimit 2 deputați, alegătorul votează simultan pentru amândoi.

Este ales, cel ce a întrunit *majoritatea absolută*, altfel se repetă alegerea imediat. Numai dacă nici aceasta n'a dat rezultat, se procedează la o a treia alegere, de balotaj.

În cazul acesta, alegătorii votează *numai pe cei doi candidați*, cari au întrunit mai multe voturi la alegerea a doua.

Toți deputații aleși primesc o diurnă de 5 florini, în timpul când sunt de față la ședințe.

Românii au primit cu mulțumire legea aceasta, cu toate că censul de avere era mai urcat decât cel din Ungaria.

Cu atât mai revoltați au fost Maghiarii, cari ar fi dorit legea feudală dela 1791.

Unele comitate au votat moțiuni de protestare, dar s'au supus legii și au ales comitetele centrale electorale.

Presa română de pe atunci, — „Gazeta Transilvaniei“ și „Telegraful Român“, au adresat alegătorilor români apeluri călduroase și le-au dat instrucțiuni folositoare. Deasemeni arhieriei români prin circulare bine ticluite, au apelat la cumințenia și *solidaritatea* intelectualilor și a poporului român.

Mitropolitul Şuluţiu somează credincioşii săi, ca în fiecare circumscriptie, preoţimea de comun acord cu fruntaşii mireni şi poporul, *să-şi concentreze voturile, fără deosebire de confesiune, asupra unei singure persoane.*

Episcopul Şaguna leagă de suflet credincioşilor ca „*să se învoiască asupra unui singur candidat . . . ca nu cumva împărţindu-se voturile Românilor, să reuşească un deputat neromân*”.

În acelaş timp îi somează să candideze bărbaţi „*cu caracter, cari în congresele naţionale şi în presă au apărut interesele naţiunii şi ale bisericii*”.

Alegerile au decurs în perfectă ordine. Românii au debutat, aşa cum nimeni nu se aştepta de la un popor abia intrat în viaţa constituţională. S'au prezentat cu toţii la urne, votând solidar pentru candidatul lor. Rezultatul a fost strălucit, reuşind 46 deputaţi români.

Împreună cu cei 11 regalişti, Românii au dat partidul cel mai numeros din dietă. Maghiarii împreună cu regaliştii au avut 54, iar Saşii 43 deputaţi.

Cap. V.

CONSTITUIREA DIETEI. DISCUȚIA LA MESAJ

Deschiderea și constituirea dietei s'a făcut în conformitate cu prescripțiunile „Regulamentului interior provizor“.

La prima întrunire, ținută în sala hotelului „Impăratul Romanilor“, s'au prezentat numai deputații români și sași, iar dintre Unguri 2 regaliști și un deputat ales.

Guvernatorul, contele de Crenneville, dă cetire unui autograf împărătesc, prin care domnia Sa a fost delegat de comisar imperial pe lângă dietă. De presedinte provizor a fost desemnat consilierul Gustav Groisz, un saș maghiarizat.

Președintele rostește în limba maghiară și germană un discurs de deschidere, exprimându-și regretele, că nu-l poate rosti și în limba română, fiindcă nu o cunoaște. S'a citit însă discursul în traducere românească.

În ședința proximă, comisarul imperial a dat cetire mesajului de tron, redactat în limba germană, română și maghiară.

În preambul, împăratul face o reprivire asupra evenimentelor mai importante petrecute dela suirea sa pe tron (2 Dec. 1848).

Arată, că tulburările revoluționare l-au silit, să concentreze în mâinile sale întreaga putere de Stat. Epoca de absolutism i-a dat însă răgaz să pună în practică principiile noi de egalitate a tuturor cetățenilor în fața legii. Au fost recunoscute toate religiile și s'a înlesnit accesul tuturor cetățenilor la serviciile publice, fără deosebire de naștere și naționalitate. Sarcinile publice s'au extins asupra tuturor, iar robotele și celelalte prestații feudale au fost desființate.

Prin diploma din 20 Octomvrie și patentă din 16 Februarie împăratul s'a simțit îndemnat să cheme toți cetățenii la o conlucrare pacinică, pe teren legislativ. Constituția garantează unitatea imperiului, dând în acelaș timp largă autonomie regatelor și țărilor de coroană, în toate chestiunile, cari n'au fost rezervate în mod explicit senatului imperial.

În ce privește marele principat Transilvania, o simplă restaurare a constituțiunii sale avitice, adică o revenire la legile din 1791, ar fi exclus partea cea mai mare a cetățenilor, dela exercitarea drepturilor politice și ar fi împiedecat un aranjament al afacerilor lui interne, spre mulțumirea tuturor națiunilor conlocuitoare.

Constată, că *uniunea Transilvaniei cu Ungaria nu s'a efeptuit niciodată cu deplină putere de lege.*

În lipsa unei temelii *legale și practicabile*, împăratul s'a crezut dator să elaboreze un regulament provizor de alegere și funcționare a prezentei diete.

Subliniază apoi marea operă în fața căreia

stă imperiul, fiind vorba de reconstituirea dreptului public în baza *unității*, reclamate de situația și siguranța lui, de altă parte a *independenței*, cu îngrijire păstrată, a țărilor de coroană.

Invită pe reprezentanții aleși ai Ardealului să înregistreze între legile țării, diploma din Octombrie și patenta din Februarie, ca legi fundamentale ale imperiului.

Expune apoi motivele, pentru cari s'a abătut de data aceasta dela vechiul uz, de-a confirma printr'o diplomă solemnă toate drepturile, legile, privilegiile, imunitățile și scutirile încuviințate de înaintașii săi. Fiecare lege este supusă în mod fatal unor schimbări, după cum se schimbă și interesele politice și naționale ale țării. În deosebi în Transilvania principiul egalei îndreptățiri politice, sociale, naționale și profesionale a făcut, ca multe dispoziții ale diplomei Leopoldine să nu mai poată fi aplicate. Era o chestiune de conștiință pentru suveran, să *nu confirme* o diplomă, care de fapt a devenit *inaplicabilă*. Declară însă în mod solemn, că imediat ce dieta prezentă va fi desăvârșit structura de drept public a Transilvaniei, va emite o *nouă diplomă*, pe care vor avea să o confirme toți succesorii săi, la începutul fiecărei domnii noi.

De încheiere înșiră toate proiectele de legi, pe cari dieta va avea să le examineze și voteze.

După constituirea definitivă a biroului s'au ales diferite comisiuni, între cari *una specială*, pentru elaborarea proiectului de răspuns la mesaj.

Președintele dă apoi citire unei adrese sem-

nate de 40 de deputați și 7 regaliști maghiari și săcui, în frunte cu episcopul rom. catolic Haynald.

Adresa aceasta prin care Maghiarii și Săcuii încearcă să motiveze abținerea dela lucrările dietei, este un document unic de *duplicitate*. Ei declară, — e adevărat, — că „*doresc cu sinceritate egala îndreptățire națională, confesională și individuală a tuturor cetățenilor, îndeosebi a Românilor*. Admit chiar unele modificări în constituție, reclamate de spiritul vremurilor noi. Toate acestea însă nu se pot face decât *cu respectarea temelțiilor constituționale*. „Am păcătuî contra constituțiunii și a legilor patriei noastre, când ne-am ocupa locurile noastre într'o dietă, care s'a constituit *cu vătămarea esențială a constituțiunii*.”⁴ Cluj / Central University Library Cluj

Semnatarii adresei nu se pronunță, că recunosc sau nu autonomia Ardealului. Vorbesc numai în termeni generali despre „*patria noastră*“, despre „*constituțiunea ei cea de 1000 de ani*“, din care se poate înțelege și una și alta.

În ipoteza, că Unguriî recunosc situația de drept public separată a Ardealului, fraza despre vătămarea esențială a constituțiunii, putea să însemne doar atât, că dieta prezentă nu e constituită în conformitate cu art. XI al legii din 1791.

Trebuia deci, după părerea lor, să se convoace o dietă feudală, în care elementul românesc nu ar fi fost reprezentat decât în mod sporadic prin câțiva regaliști. O astfel de dietă ar fi hotărât apoi „*de nobis sine nobis*“ asupra sorții viitoare a poporului românesc.

Nu facem proces de intenții. Cine însă cunoaște mentalitatea Maghiarilor, poate să fie sigur, că primul act al unei astfel de diete ar fi fost revenirea la hotărârile de unire cu Ungaria, precum s'a și întâmplat în dieta din 1865 dela Cluj.

Dar chiar admitând, că în fața voinței ferme a cercurilor din Viena, de a menține autonomia Ardealului, Maghiarii s'ar fi supus și ar fi procedat la modificarea constituției, ne putem închipui *în ce fel* ar fi înțeles ei să înfăptuiască emanciparea politică și confesională a Românilor.

Deosebirea dintre punctul de vedere al Românilor și Sașilor deoparte și dintre acel al Maghiarilor și Săcuilor, montați de conaționali lor din Ungaria pe de altă parte, se poate rezuma în următoarele:

Cu toții au fost *de acord* asupra punctului, că *este inevitabilă o modificare a vechei constituțiuni ardelenne*.

Diferă însă în ce privește *procedul*. *Maghiarii* militează pentru *continuitatea de drept*. Numai o dietă convocată în baza vechilor legi feudale este îndreptățită a se pronunța, atât în chestiunea autonomiei, cât și a eventualelor reforme.

În schimb, punctul de vedere al *Românilor* și *Sașilor*, susținut și de cercurile oficiale din Viena era, că unirea Ardealului cu Ungaria *nu a fost decretată în mod legal și nu a fost executată*. Radicalele schimbări, prin cari a trecut Monarhia și Ardealul dela 48 încoace, au creat situații extraordinare, cari au avut drept rezultat

trecerea în desuetudine a vechei constituțiuni feudale. Reforme adânc tăetoare, reclamate de situațiunea schimbată nu se puteau face decât *cu participarea și asentimentul* tuturor claselor sociale, a tuturor națiunilor și confesiunilor dezrobite.

Lipsa totală deci a unei temelii legale, care să asigure o dreaptă și proporțională reprezentare în dieta țării și pe seama acestora, justifică măsurile extraordinare și octroiarea legii electorale.

Găsim deci *într'o tabără pe toți susținătorii vechilor drepturi și privilegii perimate.*

În cealaltă tabără este *voința Monarhului în alianță cu ideile progresive și cu dreptul natural al claselor și Națiunilor desmostenite.*

Un astfel de conflict nu se putea rezolvi decât cu mijloace de forță, pe baza dreptului celui mai tare.

Situația prezintă multă analogie cu cea din Prusia anilor 1862—66.

În Prusia, constituțiunea din 1850, transformase statul într'o monarhie constituțională, după modelul conservatorilor englezi dinainte de 1832. Constituțiunea aceasta se întemeia pe un fel de *echilibru* dintre cei *trei* factori constituționali: *Regele, Camera deputaților și Casa seniorilor.* Nici unul din acești trei factori nu avea dreptul să-și impună voința celorlalte două. În caz de conflict se încerca o înțelegere, prin concesțiuni reciproce.

Cu ocazia unui astfel de conflict dintre cele 3

puteri a rostit Bismarek următoarele cuvinte memorabile:

— „Dacă compromisul nu duce la nici un rezultat, din cauză că unul din factorii constituționali, tinde a-și impune punctul său de vedere, în forma unui absolutism doctrinar . . . rezultatul este, că în loc de *bună înțelegere* ajungem la *conflicte*, iar *conflictele* — dat fiind că viața de stat nu poate fi oprită în loc, — se transformă în *chestiuni de forță*“.

Cuvintele acestea, de o brutală sinceritate, tălmăcite și răstălmăcite, după interesele contrariilor săi politici, i-au creat lui Bismarek reputația, că el ar da întâietate *forței față de drept*.

În cazul care ne preocupă însă, nu putea fi vorba despre un conflict între *forță și drept*, ci despre unul dintre două *drepturi*: *dreptul istoric*, invocat de vechii privilegiați, și *dreptul natural* al noilor pături sociale, naționale și profesionale, emancipate de spiritul vremii.

*

Deputații maghiari și săcui nu s'au mulțumit cu protestul adresat dietei, ci au elaborat și un memorandum, pe care l-au prezentat, printr'o deputațiune, împăratului. Memorandumul acesta nu conține nimic nou față de cele spuse în adresă. Doar atât, că precizează raportul de drept față de dinastie. În concepția lor, „Diploma Leopoldină” se prezintă ca un *contract bilateral*, încheiat între Ardeleni și Habsburgi, conținând *drepturi și datorințe reciproce*.

În consecință dispozițiile diplomei nu pot fi

modificate decât cu *consensul părților contractante*.

Memorandul și-a primit răspunsul meritat, atât din partea împăratului, cât și a dietei.

În 30 Iulie împăratul adresează dietei un rescript, în care îi atrage atenția asupra art. 5 și 13 din „Regulamentul interior”, articole, cari dispun, că în cazul când deputatul, „întârzie peste 8 zile cu intrarea în dietă, ori se depărtează fără știrea președintelui, va fi considerat ca demisionat“. Somează deci dieta, ca să ordone alegeri noi în toate circumscripțiile, în cari au fost aleși deputații renitenți. Subliniază și *inconsecvența* acestor deputați, cari și-au depus candidaturile, au primit să fie aleși, iar acum sabotează lucrările dietei, fără a-și depune mandatele. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dieta a luat act cu satisfacție, de revocarea mandatului episcopului catolic Haynald, care în calitate de regalist a trecut în tabăra răsvrătiților.

În privința celorlalți deputați, baronul Rosenfeld propune, ca dieta să-și exprime „*profunda părere de rău*”, precum și *speranța*, că cei absenți se vor răs gândi, revenind asupra hotărârei lor.

Deputatul român Bran de Leméni ține să constate, că în spiritul constituțiunii fiecare deputat reprezintă numai o circumscripție oarecare și nu poate fi considerat ca reprezentantul unei națiuni. Propune să se treacă la ordinea zilei, „*fără părere de rău*“, ceea ce s'a și acceptat.

În ziua de 10 August s'a dat citire proiectului de răspuns la Mesaj.

Discuția asupra acestui proiect a ocupat șase sedințe, perândându-se la tribună un șir lung de oratori.

Primul discurs a fost al lui Gh. Barițiu, care a vorbit în calitate de raportor.

Oratorul ținând să precizeze baza istorică, așa cum se reliefează din proiectul de răspuns, face o distincție fină între „temeiul istoric“, așa cum îl înțeleg Maghiarii și între cel vizat de Români.

„Indată ce sub numirea de „teren istoric” ar înțelege cineva pământul, în care au crescut și s'au menținut privilegiile asupritoare, sau în care s'a păstrat sclăvia civilă, politică și religioasă, nu poate fi vorba de „teren istoric“.

„*Alt teren istoric caut eu, pe care îl și găsesc, iar acesta este pământul, în care zac osemintele străbunilor noștri de 1750 de ani. Mie ca Român nu-mi este permis a trece cu vederea adevărul, că în această patrie, neam de neam, generațiune de generațiune, am trăit și am suferit împreună cu celelalte popoare conlocuitoare, aici au dăinuit Românii vărsându-și sângele și aici voesc să trăiască în vecii vecilor*“.

În continuare arată, că acceptarea Diplomei Leopoldine ca punct de plecare nu înseamnă, că dieta acceptă întreg cuprinsul și toate dispozițiile ei.

Diploma Leopoldină s'a alcătuit în vremi tulburi, în toiul unor războaie crâncene, cari nu au dat răgazul, ca drepturile țării să fie tratate și garantate cu îngrijire suficientă.

Dovada este faptul, că abia la doi ani, înșiși

reprezentanții de atunci ai țării au reclamat modificarea și omiterea punctelor I, II și IX ai diplomei, iar în art. I al legii din 1791, dieta își rezervă dreptul unei revizuii și modificări.

Cu atât mai vârtos se impun *azi* schimbări adânc tăetoare — vorba împăratului, — când ni s'a dat prilejul a preface constituția, în conformitate cu situația schimbată a țării și a popoarelor ei.

Răspunsul la Mesaj, în situația dată, nu putea fi altceva, decât o parafrază a Mesajului de tron, garnisit cu câteva fraze de mulțumire și loialitate. Singurii, cari puteau provoca o ciocnire de idei mai violentă, adevă Maghiarii și Săcuii, lipseau.

Românii s'au grupat solidar în jurul tronului, dela care nădăjduiau tot binele. Sașii, cu excepția unui grup de deputați brașoveni, cari au pledat chiar pentru uniunea cu Ungaria, au avut deasemeni o orientare dinastică și austrofilă.

Astfel, nota polemică din discursurile oratorilor români I. Pușcariu, Bran de Lemeni și A. Șaguna, era îndreptată înspre cei ce persistau în rezistența lor pasivă, adevă spre Maghiarii și Săcuii absenți.

A fost remarcabil îndeosebi discursul lui Ioan Pușcariu, atât în ce privește logica argumentelor, cât și ironia subtilă, dar usturătoare. Cu un puternic aparat istoric și juridic, oratorul examinează teza maghiară despre violarea constituției, despre lipsa de continuitate și despre pericolul unui caz de precedență, creat prin o lege octroiată.

„Dacă împăratul — spune I. Pușcariu — ar fi confirmat prin jurământ, Diploma Leopoldină, deputații români ar trebui să părăsească imediat sala aceasta, neavând în ea loc, în sensul „Aprobatorilor”.

„Ba, ce-î mai mult, ar trebui s'o părăsească *gci goluți*, pentrucă aceleași „Aprobate”, confirmate și prin diplomă, ordonă ca „*Românul să nu poarte haine albastre, nici pantaloni, nici cisme, cămașe de giolgi sau căciulă în preț de un florin*”. Iată, unde duce *continuitatea de drept!*”

Supune apoi unei critici severe legile efemere de unire, dela 1848, cari s'au îngrijit, sub o altă formă, ca să excludă pe Români dela viața constituțională, prin un cens urcat și prin nerecunoașterea dreptului limbei române în viața publică. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Diploma de Octombrie — spune oratorul — n'a făcut altceva, decât că a dat forme mai precise legăturii de drept public, ce a existat și până acum între marele principat al Ardealului și între dinastie. Afacerile financiare, externe și militare, au fost rezolvite și până acum de către organele centrale din Viena. O schimbare se face numai „in melius”, întru cât în viitor toate acestea nu se vor mai rezolvi în mod absolutistic, ci sub *controlul* constituțional al tuturor popoarelor, deci și al Ardelenilor.

În toate celelalte chestiuni, diploma admite complectă autonomie legislativă a dietei Ardealului.

Mai puțin reușit ni se pare argumentul, prin care I. Pușcariu se nizuște să prezinte legea

electorală octroiată, drept un act constituțional. Adevărul e mult mai apropiat de sinceritatea brutală a concepției lui Bismarck. Numai cât, în cazul nostru, era vorba de un conflict între *drepturi istorice* ale unor clase și națiuni privilegiate și între *drepturile eterne și inalienabile* ale celor desmoșteniți.

Intervenția excepțională în formă a împăratului, era în *fondă necesară*, pentru că numai astfel se putea încadra în viața constituțională *majoritatea absolută* a populației Ardealului, adică României.

Ioan Pușcariu a pus la punct chiar pe cel mai bine pregătit apărător al vechilor privilegii, pe profesorul de Istoria Dreptului ardelean Schuller Libloy. Acesta își permisesese observația, că așa numita „*Unio trium nationum*” n'ar fi fost îndreptată împotriva *Românilor*, ca națiune, ci numai împotriva *iobagilor*.

Ioan Pușcariu i-a răspuns, citând ominosul text al „aprobatorilor”, în care se vorbește despre „*oláh natio*”, exclusă explicit din constituție, fiind numai „*tolerată*” „*usque ad bene placitum*” și numai „*propter emolumentum*”, adică pentru *foloasele*, ce le aveau națiunile stăpânitoare pe urma exploatării brațelor de muncă ale milioanele de Români.

Deputatul D. Moga, răspunzând dlui Schuller-Libloy constată, că exercitarea drepturilor politice în Ardeal era condiționată de apartinența la una din cele 4 religii recepte.

„Spunți-mi dlor — zice deputatul Moga — aparținut-au României uneia din cele 4 religii

recepte și fost-a vre-un român aplicat în slujbele de Stat, dacă nu a fost credinciosul uneia din cele 4 religiuni?”

În discuția pe articole Gh. Barițiu mai invocă un argument convingător pentru teza română. În dieta din 1744 nobilii se grăbesc să precizeze, că trecerea la catolicism a unei părți a Românilor — contrar promisiunilor făcute din partea Vienei — *nu este a se interpreta în sensul, că prin aceasta s'ar fi intenționat emanciparea politică a Românilor*. Privilegiile puse în vedere se refer numai la *cler și la nobilii români „adde ecclesiasticos et nobilitari praerogativa gaudentes”*.

Nu poate deci fi vorba de-o recunoaștere a lor drept a *patra națiune: „absque quartae nationalitatis executione ac constitutione anumerati referrî”*. Privilegiile nu se pot extinde asupra plebeilor și nici chiar asupra fiilor de preot: *„non vero ad plebeos vel filios poparum, e plebe ascrte assumptorum extendi posse aut debere, ne sisthema huius Principatus evertatus, neve plebs Valachorum, aliorumque, advenarum numerum inter nationes faciat,”* pentru că, spune dieta, prin aceasta s'ar aduce un *prejudiciu* privilegiilor, imunităților și prerogativelor celor trei națiuni: *„ne trium nationum, eorumque juribus, privilegiis, imunitatibus et praerogativis praejudicio sit.”*

Iată *vechea* constituție a Ardealului — exclamă revoltat Gh. Barițiu! Iată cum înțeleg să ne ferească Maghiarii!

Cap. VI.

LEGEA DESPRE INARTICULAREA NAȚIUNII ROMÂNE ȘI A CONFESIUNILOR EI

Răsfoind astăzi lungile și migăloasele debateri dietale, cari au precedat votarea unei legi de abia 7 articole, ne cuprinde mirarea, cum de a fost nevoie de atâta efort intelectual, de atâta garniseală istorico-juridică, pentru a rezolvi problema la aparență atât de simplă.

Nedumerirea noastră suferă însă de o *dublă greșală*.

Intâi, îi lipsește *intuiția istorică*, adică facultatea, de a ne transpune în felul de a fi și a cugeta al oamenilor acelei epoci, de a sesiza milieuul, care i-a înconjurat, tradițiile și prejudecățile, de cari nu s'au putut desbăra cu una cu două.

Cea de a *doua greșală* își are sorgintea în nesocotirea unui mare adevăr sociologic, că o evoluție nu se înfăptuiește, decât foarte rar, *în o linie dreaptă*, mai scurtă și mai apropiată de logica lucrurilor.

Dimpotrivă, orice prefacere socială este produsul unui *compromis* între ideile și interesele trecutului, care nu vreau să moară și între for-

tele de progres, cari nu pot răzbi la lumină, decât pe ruinile acestui trecut.

Se mai întâmplă apoi, că înșiși anteluptătorii noilor curențe de idei, să nu-și dea dela început perfect seamă, *nici de ceea ce vor*, nici de *rezultatul final*, la care se va ajunge.

Sub acest raport este concludentă și instructivă pilda lui Martin Luther și a reformațiunii lui. Să știe, că Luther nu a înțeles starea de spirit a popoarelor nordice, cari pretindeau o *desrobire integrală* de sub jugul catolicismului și curialismului roman. Mișcarea inițiată de el — cel puțin la început — nu intenționa o *ruptură* de biserica romană, ci se mulțumea cu unele reforme, în cadrele universalismului catolic.

Legile de fier ale evoluției au trecut însă biruitoare, peste capul inițiatorului mișcării, transformându-l și câștigându-l pentru o *soluție radicală*.

În cele din urmă călugărul Luther crescut în angrenajul vechilor concepții, e silit să proclame, nu fără grele lupte de conștiință, ruperea totală de către biserica papală.

În jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, Europa centrală era coaptă pentru lichidarea definitivă a vechei structuri social-economice, întemeiate pe privilegiu și pe exploatarea claselor de jos.

Concomitent cu această prefacere socială, trebuia, în mod fatal să se transforme și întreaga supra-structură juridică și constituțională.

Noul sistem de producție, întemeiat pe *libertatea proprietății* și pe principiul *liberei concu-*

rente, reclama o organizație de stat *egalitar și unitar*.

Chestiunea era numai, că oare această transformare se va înfăptui pe calea cea mai scurtă a unei „*tabula rasa*” peste tot ce a fost până acum, sau se va adopta o metodă mai cu înconjururi, cu zigzaguri, făcând la aparență concesiile *vechilor forme*, pentruca lipsindu-le, rând pe rând, de *conținutul lor*, să se ajungă la acelaș rezultat.

În Ardealul dela 1863, saturat de tradițiile unor națiuni, clase și religii privilegiate, s'a adoptat, în interesul unei evoluțiuni lente și pacinice, *metoda a doua*.

Vechile privilegii trebuiau menajate până la un punct, pentru a li-se da *iluzia efemeră*, că nu e vorba de o *desființare*, ci numai de o *extindere* a lor și asupra celei de a *patra națiuni, a națiunii române*.

Numai ținând seamă de aceste adevăruri vom înțelege și justifica atitudinea generației române dela 1863.

Problema *mai are însă un aspect*, pe care îl vom examina tocmai din datoria de *obiectivitate* ce o avem față de înaintașii noștri.

Deputații români din Ardeal vor fi urmărit, cu atențiune și îngrijorare evenimentele și curentele de idei din învecinata Ungarie.

Conducătorii poporului maghiar s'au ridicat, încă la 1848, la concepția modernă a unui Stat unitar și egalitar. Erau roșiți însă de himera de-a înfăptui această *unitate și sub raport național*. Consecința fatală a fost nenorocita poli-

tică de maghiarizare, de *absorbire* a naționalităților conlocuitoare.

În scopul acesta au adoptat teoria așa numită a *drepturilor individuale*, care nega și excludea orice drepturi politice pe seama colectivităților etnice. Numai disolvând naționalitățile în atomii componenți, adică în indivizi izolați, puteau ei nădăjdui să-și vadă înfăptuit visul grandoman.

În fața acestei concepții, atât Românii ardeleni, cât și trații lor din Ungaria, se fixaseră asupra teoriei drepturilor *naționale politice*, singurele în cari vedeau o *garanție* a existenței lor colective.

Este aproape de mintea omului, că Românii ardeleni, căutând o formulă concretă pentru concepția lor de mai sus, să nu fi găsit decât aceea care rezulta din însași structura de până acum a Ardealului cu cele trei națiuni și patru religii recunoscute și privilegiate.

Ce era mai ușor și mai logic, decât să pretindă *extinderea tuturor privilegiilor, de cari până atunci nu au avut parte, și asupra națiunii române?*

Astfel se vor fi fixat asupra *formulei înarticulării națiunii române* și a confesiunilor ei, ca a *patra națiune*, întru toate egal îndreptățită, cu națiunea Maghiarilor, Săcuilor și Sașilor.

Punctul acesta de vedere al Românilor era congruent cu concepția cercurilor din Viena în ce privește rezolvirea problemei naționale din Ardeal. Dovadă este faptul, că guvernul central din Viena a elaborat însuși și a trimis dietei din

Sibiu un proiect de lege, care a suferit numai unele modificări *neesențiale*. În ce privește însă *structura lui fundamentală*, a fost aprobat și votat și din partea deputaților români.

Discuția asupra acestui proiect s'a deschis în ziua de 26 August și a durat 13 zile, adecă până în ziua de 7 Septembrie, când după o a treia cetire, făcută în cele trei limbi, a fost votat în unanimitate și între urările însuflețite ale întregii diete.

Raportorii legii au fost: Sasul Trauschenfels și Românul T. Cipariu.

„*Voim să dăm națiunii române din Transilvania o patrie — spunea Trauschenfels — în care ea până acum a fost numai tolerată, voim să dăm o patrie, ~~cu drept deplin de indigenat ambelor ei confesiuni...~~ procedând astfel îndeplinim numai UN ACT DE DREPTATE*”.

În discuția generală oratorul, contele Béldi, spune deasemenea, că ține, să aibă și Românii „*deplină libertate politică și confesională*” întocmai ca și celelalte trei națiuni, a Maghiarilor, Săcuilor și Sașilor.

Mai adaogă, că „*îndreptățirea egală, politică și religioasă, a națiunii române, va avea influență binefăcătoare asupra constituțiunii noastre străvechi și asupra autonomiei țării noastre*”.

Dintre Români au luat cuvântul la discuția generală: Mitropolitul St. Șuluțiu, episcopul Săguna, Alex. Lazăr, Alex. Bohățel, I. Pușcariu, D. Moga, I. Bran Lemeni, N. Găetan, I. Balomiri, Gh. Domsa, C. Panțu și I. Șipotar.

Discuția s'a angajat în jurul proiectului prezentat de guvern, precum și a modificărilor propuse de comisia specială.

Raportorul Trauschenfels, susținea, că între proiectul guvernului și cel al comisiei *nu există deosebiri esențiale*, ci numai unele de ordin *stilar, necesitate de o mai logică grupare a materialului*.

Deputatul I. Balomiri a scos însă în relief o mică deosebire, de natură principială, între cele două proiecte:

„După părerea mea — spune Balomiri — ar fi *două* modalități de procedat. Una ar fi decretarea egalității politice a națiunii române, după sistemul veche a constituțiunii Transilvaniei, cu celelalte trei națiuni înzestrate cu drepturi politice. Altă modalitate este decretarea unei egalități *universale*, adică o egalitate a tuturor naționalităților și locuitorilor indigeni ai Transilvaniei”.

Proiectul regimului, deși în articolul 1 decretază înarticulară națiunii române, ca a patra națiune, totuși în art. 3 adoptă principiul unei egale îndreptări *generale*, când enunță, că *„toate naționalitățile marelui principat al Transilvaniei sunt pe deplin — egal îndreptățite”*.

Proiectul comisiei speciale însă ține să sublinieze mai categoric legătura cu *trecutul*, menținând situația *privilegiată a celor trei națiuni*, extinzându-o însă și asupra națiunii române, iar în ce privește celelalte națiuni ale Transilvaniei, spre pildă Armenii, Evreii etc. le recunoaște *nu-*

mai o egală îndreptăţire individuală şi nici decum una colectiv naţională.

Tot aşa sub raport confesional, proiectul comisiunii decretează o egală îndreptăţire şi autonomie deplină numai pe seama celor patru religii recepte de până acum, la cari se adaugă şi cele două confesiuni româneşti. Numai acestea au dreptul „ex-lege”, de aşi reglementa, administra şi conduce afacerile lor eclesiastice, şcolare şi fundamentale, în înţelesul aşezămintelor canonice, independente una de alta.

Pe seama celorlalte confesiuni se asigură numai o situaţie, ceva mai bună decât tolerată. Nici decum însă nu se bucură de situaţia *privilegiată*, reglementată prin lege, a celor şase confesiuni.

O problemă, de cea mai mare importanţă pentru organizaţia viitoare a Ardealului, era cea *teritorială*.

În sistemul de până la 1848, Ardealul a fost divizat şi ca *teritoriu*, în trei părţi distincte:

1. Pământul săsesc.
2. Ţara Săcuilor.
3. Comitatele nobililor, numite „pământ unguresc”.

Organizaţiile naţionale, numite „*universitas*” (saxonum, siculorum, nobilium), *exercitau în teritoriile lor o adevărată jurisdicţiune politică, administrativă şi judecătorească, autonomă.*

Întrebarea, ce se impunea şi trebuia imediat soluţionată era, că ce se va alege în viitor de aceste teritorii şi cum se vor armoniza ele cu pretenţiile juste ale celei de-a patra naţiuni, de a avea şi ea un teritoriu autonom propriu?

Guvernul din Viena și-a dat perfect seama de greutatea problemei, care tăia adânc în drepturi și privilegiile câștigate.

Singura soluție posibilă era cea a *desființării tuturor acestor teritorii* și reorganizarea administrativă a țării după principiile unui Stat modern unitar.

Proiectul guvernului, circumspect și precaut, nu o spune aceasta pe față, ci o enunță numai *indirect* prin următoarea frază, vârată în proiect: „*Numirile diferite ale părților țării, nu constituie și nu acordă naționalităților singuratice nici un fel de drepturi politice*”.

Reprezentanții Sașilor și puținii Maghiari, din dietă, fie că n’au întrezărit consecințele revoluționare ale acestei fraze, fie că n’au cutezat să se opună curentului de progres, ce-l anunța, n’au desfășurat o opoziție mai violentă și astfel și această dispoziție a trecut în proiectul de lege votat.

Reproducem în întregime textul legii, așa cum a fost votat, după o temeinică discuție:

Articol de lege

despre efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei.

„§ 1. Națiunea română, religiunea gr. catolică, ca atare, și religiunea gr. orientală, se recunosc prin lege, întru înțelesul constituțiunii transilvane, întocmai ca și celelalte 3 națiuni și 4 confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

§ 2. Biserica gr. catolică, ca atare, și biserica gr. orientală au tot aceea situație de drept de

sine stătătoare în stat, și întreaga libertate de a se organiza în afacerile lor interne, pe cari le aveau celelalte biserici ale țării, recunoscute prin lege și recepte după dreptul de stat, adică biserica romano-catolică, biserica de religiunea evanghelic-elvetică, biserica de religiunea evanghelic-augsburgică și biserica unitară, pe baza legilor țării, cari garantează pe deplin libertatea religiunii și a conștiinței. Pe lângă rezervarea dreptului de suprainspecțiune a Coroanei, determinat prin legile marelui principat Transilvania, pe care îl exercită în înțelesul constituțiunii, sunt așa dar toate aceste biserici îndreptățite a-și regula, administra și conduce toate afacerile lor eclesiastice, precum și fundațiunile, fondurile și institutele lor, întru înțelesul așezămintelor lor canonice, independent de ori și care influență a vreunei alte biserici.

§ 3. Națiunile recunoscute prin lege, și adică, națiunea Maghiarilor, Săcuilor, Sașilor și a Românilor, față una cu alta sunt pe deplin egal îndreptățite și ca atari se folosesc în sensul constituțiunii transilvane, de asemenea drepturi politice. Liberul exercițiu religionar, cum și egalitatea de drept cetățenesc și politic al tuturor locuitorilor țării, nu suferă prin aceasta nici o restrângere.

§ 4. Numirile diferite a părților țării nu întemeiază și nu dau pe seama naționalităților singuratic, nici un fel de drepturi politice.

§ 5. În marca marelui principat al Transilvaniei se va introduce o emblemă proprie pentru națiunea română.

§ 6. Toate legile țării, privilegiile, patente, rescripte, ordinațiuni și alte măsuri administrative, cari stau în contradicție cu determinațiunile legii acesteia, sunt desființate și fără putere de lege.

§ 7. Puterea obligătoare a legii acesteia intră în activitate fără amânare”.

Credem, că este necesar să stăruim puțin asupra acestei *prime și importante legi*, votate de dietă însoțindu-o de câteva comentarii.

Prima constatare ce se impune este, că legea prezintă o ciudată *combinație și mixtură de concepții și reminiscențe istorice*, de o parte, iar de alta de *idei și norme moderne egalitare*.

Concesiunile făcute *trecutului* sunt însă mai mult de natură *formală și decorativă*.

Ele se manifestă în deosebi în repetatele referiri la vechea constituție transilvană și la privilegiile acordate de această constituție.

Națiunea română de pildă se recunoaște „*întru înțelesul constituțiunii transilvane întocmai ca și celelalte 3 națiuni și 4 confesiuni privilegiate*”, având a se bucura în sensul aceleiași „*constituțiunii transilvane*” de toate drepturile și privilegiile, de cari au avut parte până acum numai Ungurii, Săcuii și Sașii.

În ce privește confesiunile, precum am arătat mai sus, în viitor numai cele șase confesiuni vor fi „*recunoscute prin lege și recepte după dreptul de stat*”.

Celorlalte culte li-se asigură numai un „*liber exercițiu religionar*”.

Principiile moderne au străbătut în lege în

fraza, care pune în vedere *desființarea teritoriilor naționale autonome*.

Se deschide astfel calea pentru o reorganizare administrativă și judecătorească, conform cerințelor vremii.

Un început în direcția aceasta s'a făcut prin legea electorală provizorie, care a abandonat sistemul de până acum al reprezentării în dietă, după naționalități. Deputații aleși pe circumscripții reprezintă *de drept* națiunea transilvană și numai indirect, *în sens politic*, pe urma grupării lor în partide politice, după naționalități, sunt a se considera și ca apărătorii intereselor specifice ale națiunii lor.

Incheiem considerentele noastre asupra legii prin o succintă juxtapunere a celor *trei principii* sau *sisteme*, cari puteau fi aplicate la rezolvirea problemei naționale din Transilvania:

1. În locul prim este concepția veche transilvană, dominantă până la 1848, am putea-o numi teoria *teritorială, autonomă*.

Cele trei națiuni nu se mulțumeau cu o reprezentanță în dieta țării, după naționalitate, ci *exercitau și o adevărată stăpânire autonomă asupra teritoriilor lor separate*.

Această autonomie avea și atribuțiuni legislative, întrucât fiecare națiune avea, în afară de legile votate în dieta comună, și funcțiuni de legislație particularistă, legi și statute proprii și obligatorii numai în teritoriul propriu.

2. În fața acestei teorii feudale teritoriale, liberalismul maghiar al anului 1848, a formulat pentru Ungaria, *teoria egalității de drept a tu-*

turor cetățenilor, în cadrele unei organizații de stat unitar. Greșeala acestei teorii a consistat în aplicarea ei și asupra problemei de naționalitate. Naționalitățile au fost dizolvate și pulverizate în indivizi, cari singuri sunt subiectele unor drepturi de naționalitate și nici decum colectivitatea națională, ca atare.

3. Legea din 1863 nu acceptă nici unul din aceste două sisteme.

Ea adoptă un sistem eclectic, o combinație a celor două de mai sus.

De formă menține vechiul sistem al unor națiuni și confesiuni egal îndreptățite, sub raport politic și național.

Era necesar să se respecte și să se țină seama, până la un punct oarecare, de tradiția istorică și de referințele politice și naționale din Ardeal.

În acelaș timp însă legea face două concesiuni importante în direcția unui stat unitar și egalitar.

Prima concesiune consistă în admiterea principiului egalei îndreptățiri civile pe seama tuturor cetățenilor, indiferent de limbă și confesiune.

În linia a doua, legea despoaie toate privilegiile celor patru națiuni și 6 confesiuni recunoscute de o parte a conținutului lor, enunțând desființarea tuturor drepturilor și privilegiilor teritoriale, exercitate până atunci.

Legea a turnat, cum se spune, aluat nou în vase vechi, adică, pe lângă respectarea formelor vechi a inaugurat de fapt un sistem nou de tratament în chestiunea de naționalitate.

Analizând mai deaproape conținutul așa nu-

mitelor drepturi și privilegii asigurate celor 4 națiuni recunoscute, vom ajunge la următoarele concluziuni:

1. Pe teren *legislativ, administrativ și judecătoresc*, aceste privilegii nu mai sunt de ordin *constituțional și organic, ci au un caracter politic.*

Pe viitor fiecare naționalitate își va putea apăra interesele specifice naționale numai pe cale indirectă, grupându-se în partide politice, după naționalitate.

2. Pe teren confesional, națiunile interesate își vor putea salvagarda interesele lor bisericești, școlare și patrimoniale, tot pe calea reprezentanților lor politici, în dieta țării, controlând respectarea autonomiei lor și solicitând un sprijin material proporțional, din bugetul statului.

În ce privește situația celorlalte culte, *nerecunoscute*, dar bucurându-se de un „*liber exercițiu religionar*”, se aseamănă mult cu sistemul adoptat de noul „*Regim al cultelor din România întregită*”.

Legea românească face distincție de o parte între „*culte istorice*”, cari sunt persoane juridice și instituțiuni de drept public, cu importante îndreptățiri și egală protecție din partea statului. De altă parte sunt diferitele secte și culte în formație, cari îndeplinind anumite formalități, pot fi recunoscute prin lege, drept „*culte noi*”.

3. Singurul *privilegiu real*, cu care s'au ales cele patru națiuni *recunoscute*, în raport cu celelalte, *nerecunoscute*, se referă la *dreptul limbii lor în uzul public oficial din Ardeal.*

Sub raportul acesta, atât guvernul din Viena, cât și dieta din 1863, a dat dovadă de o concepție, mult superioară sofistărilor cuprinse în așa numita „*lege pentru naționalități*”, prezentată dieței din Pesta în ziua de 9 August 1861, care într'o clauzulă, anihilează toate drepturile naționale, anunțate cu multă emfază în preambulul legii.

Clauzula aceasta de-o perfidie fără pereche, decretează, că toate drepturile acordate naționalităților se vor putea valida „*numai între limitele unității politice a țării, pe baza libertății individuale și de asociere*”.

Este bine să ne-o notăm, că Maghiarii, au făcut această concesiuie minimală, în anul 1861, adevă într'un *moment de strâmtorare*, când nu le da mâna să lupte deodată pe două fronturi, adică, atât împotriva Vienei cât și împotriva naționalităților.

Când însă după anul 1867, Maghiarii s'au văzut în șea, au votat celebra lege despre „*egala îndreptățire a naționalităților*”, care n'a fost altceva decât un praf aruncat în ochii lumii civilizate, și care în fond a însemnat *tocmai contrariul* dela ceea ce se cheamă egală îndreptățire națională.

În legea aceasta au formulat ei celebra lor teorie despre „*Națiunea politică ungară, al cărei membru este tot cetățeanul, fie de orice naționalitate*”.

În cursul anilor apoi, concepția de „*națiune politică*” a fost adumbrită și înlocuită cu teoria „*națiunii etnice maghiare*”. Pas de pas naționali-

tățile au fost eliminate din viața publică și suse experimentelor de maghiarizare forțată.

Această politică funestă a constituit apoi una din cauzele catastrofei, care a căzut asupra lor în anul 1918. Le-a trebuit cu tot prețul stat național maghiar. Acum îl au. La tot cazul *altfel* de cum și-l închipuiseră capetele înfierbântate ale păturei lor conducătoare.

Cap. VII.

LEGEA DESPRE INTREBUINȚARĒA CĒLOR TREI LIMBI ALE ȚARII, IN COMUNICȚIA PUBLICA OFICIOȄSA

In ziua de 14 Sept. 1863, dieta a luat în desbatere proiectul de lege despre folosința limbilor în viața publică de stat.

Acest proiect a fost elaborat tot de către guvernul din Viena. Raportorul legii, d. Schuler-Libloy, profesor de istoria dreptului ardelean la Academia de Drept din Sibiu, a expus motivele, pentru cari comisia specială a dietei a ținut să facă unele modificări de ordin tehnic în proiectul guvernului. In acelaș timp, el face și o documentată expunere istorică asupra chestiunii limbilor în Ardeal.

Limba oficială în Ardeal, ca și de altcum în Ungaria, a fost cea latină.

Regele Ștefan, îndată după încreștinarea Maghiarilor, a introdus această limbă atât în viața de stat, cât și în administrația bisericească.

In epoca Ardealului independent (1540—1691) principii ardeleni au început să o înlocuiască cu cea maghiară.

Rezultatul a fost un mozaic bizar de limbaj juridic, cum îl găsim de pildă în Aprobate, unde

nu numai tot al doilea cuvânt, ci și fraze întregi sunt redată în latinește.

Habsburgii au restituit limba latină în vechile ei drepturi. Diploma Leopoldină și aproape toate legile au fost redactate în latinește.

O schimbare intervine în 1791, când dieta decretează limba maghiară drept limbă oficială *externă*, cu excepția districtelor săsești, unde s'a respectat dreptul limbei germane.

În serviciul *interior* al oficiilor centrale a rămas în vigoare și pe mai departe limba latină.

În jumătatea primă a veacului al XIX-lea, sub înrâurirea ideii de naționalitate, Maghiarii reînnoiesc lupta contra limbii latine.

În dieta din 1847 se decretează limba maghiară drept singura limbă oficială a statului.

Legea aceasta este memorabilă și pentru noi Români, întru cât ea constituie prima tentativă de maghiarizare a vieții noastre bisericesti-școlare. Li se ordonă adică, confesiunilor românești, ca după o epocă de tranziție de 10 ani să introducă limba maghiară în întreaga lor administrație bisericească, în seminarii și școli.

Evenimentele din 1848 au pus capăt acestui curent. În epoca absolutismului s'a introdus limba germană în oficii și în școlile de stat.

Deodată cu revenirea la viață constituțională, împăratul prin rescriptul din 21 Dec. 1860 a adoptat *principiul egalei îndreptățiri a celor trei limbi din țară*.

Rescriptul dispunea între altele următoarele:
„În ce privește uzul oficial al diferitelor

limbi regnicolare, pe lângă menținerea practice-
lor legale de până acum, va servi ca regulă, că
în toate comunele urbane și rurale, naționalită-
țile și confesiunile își pot alege liber limba de
afaceri în toate chestiunile lor comunale, biseri-
cești și școlare; că fiecare cetățean își poate
alege orice limbă din cele uzitate în țară în des-
baterile comitatense, urbane și rurale; că în fine,
toate instanțele politice și justițiare, au să dreseze
ordonanțele și deciziunile lor către comune în
limba oficială a comunei respective.”

Proiectul de lege prezentat de guvern — spu-
ne raportorul — este numai o consecință logică a
legii, deja votate despre inarticularea națiunii
române și a confesiunilor ei.

Insuși episcopul romano-catolic Fogarași, a
recunoscut, că în vremurile schimbate și după
recipierea națiunii române, nu se mai puteau
menține, nici pe terenul limbilor, vechile pri-
vilegii.

O discuție, uneori foarte aprinsă, susținută
mai ales de Sași, s'a încins în cadrele desbaterilor
pe articole. Sașii au făcut o ultimă încercare, să
salveze, ce mai era de salvat, din vechile lor
prerogative.

Dăm în cele ce urmează textul legii, așa cum
a fost votat de dietă:

ARTICOL DE LEGE

*privitor la întrebuințarea celor trei limbi ale țării
în comunicațiunea publică oficială*

§ 1. Cele trei limbi ale țării, adică limba un-
gară, germană și română sunt egal îndreptățite
în comunicațiunea publică oficială.

§ 2. Părților le stă în voie a întrebuița, în toate esibilele de orice natură, cum și în toate desbaterile oficioase, orișicare din cele trei limbi ale țării.

§ 3. Cererile verbale ale părților, cum și depozitiile aceloră, mai încolo, ale martorilor și experților, se vor lua la protocol într'una din cele trei limbi ale țării și anume, în aceea pe care o va numi partea, martorul sau expertul, care e de audiat.

§ 4. La desbaterile judecătorești, în și afară de cauze contencioase, când participă mai multe părți, îi stă în voie fiecărei părți a întrebuița orișicare din cele trei limbi ale țării.

§ 5. Exibitele părților, ori cererile lor, date la proces-verbal, trebuie rezolvite în aceeași limbă în care a fost făcută petițiunea sau cererea luată la proces-verbal.

§ 6. În cazurile, când participă mai multe părți, se vor expedia decisiunile judecătorești, cum și motivările lor, în limba în care a fost compusă petițiunea sau acțiunea, respective întâiul exhibit sau întâia cerere verbală. Celorlalte părți li se vor expedia, la cerere, și traduceri din decisiune, în limba în care au luat ele parte la desbatere.

§ 7. Desbaterea finală orală, publicarea și expedierea sentinței, se va face în aceea din cele trei limbi ale țării, care e limba maternă a acuzatului. Totuși acuzatul are voie liberă a-și alege pentru aceasta alta din cele trei limbi ale țării, pe care el însă trebuie să o priceapă.

§ 8. Deciziunile oficiilor și judecătoriilor mai

înalte se vor expedia asemenea în limba, în care trebuie date părților aceste deciziuni, după dispozițiunile paragrafelor 5, 6 și 7.

§ 9. Fiecare poate întrebuița în desbaterile publice orișicare din cele trei limbi ale țării.

§ 10. În comunele orășanești și sătești, limba afacerilor interne în trebile comunale, o defige reprezentanța comunei.

§ 11. În municipiu, limba pentru afacerile municipale, o defige reprezentanța respectivului municipiu.

§ 12. Dispozițiile articolilor 10 și 11 vor avea valoare totdeauna numai pe cât va ținea activitatea reprezentanței municipale ori comunale. După expirarea acestei activități se va putea aduce o hotărâre nouă în privința stabilirii limbei de afaceri a comunei ori a municipiului.

§ 13. Toate comunicările, exhibitele, ordonanțele, mandatele și alte asemenea, se vor emite de către autoritățile supraordonate către aceste municipii, comunități și către oficiile și judecătoriile lor, sau către corporațiunile bisericesti, ori de altă natură, în aceea dintre cele trei limbi ale țării, care e limba oficioasă de afaceri interne în trebile lor municipale și comunale, sau în aceea de care se folosește corporațiunea sau institutul, fie ecleziastic, ori de altă natură.

§ 14. Comunele și municipiile, oficiile și judecătoriile lor, precum și corporațiunile bisericesti, ori de altă natură, și judecătoriile ecleziastice, în comunicațiunea reciprocă sau cu instanțele lor superioare, vor întrebuița limba lor proprie internă de afaceri.

§ 15. În comunicațiunea cu oficiile ces. reg. militare, comunele se vor folosi de limba lor proprie, iar municipiile și oficiile lor, după putință, de limba germană.

§ 16. Limba oficioasă internă a oficiilor municipale și a judecătoriilor municipale e aceea, care e și a municipiului respectiv. În comunicațiunea presidială de serviciu a tuturor autorităților și oficiilor se concede a se folosi fiecare dintre cele trei limbi ale țării, fără restrângere.

§ 17. Limba oficioasă internă a celorlalte oficii și curți judecătorești, cum și a comunicațiunii acestor oficii și curți judecătorești între sine, și cu oficiile ce se află în afară de marele principat al Transilvaniei, se va determina pe cale de ordonanță.

§ 18. Limba de învățământ în școlile populare și medii, apoi în institutele superioare de învățământ o stabilesc aceia, cari au a se îngriji de susținerea școlilor respective, ori a institutelor superioare de învățământ.

§ 19. Matriculele eclesiastice se vor purta într-una din cele trei limbi, declarate în §-ul 1 de egal îndreptățite. Altmintrelea le stă în voie confesiunilor a determina spre acest scop, în înțelegere cu regeșul guvern, și o altă limbă.

§ 20. Toate legile țării, cari stau în contradicție cu aceste hotărâri, sunt desființate și scoase din vigoare.

§ 21. Puterea obligatorie a acestei legi intră în vigoare fără amânare”.

Procedând acum la o examinare metodică a

diferitelor dispoziții ale legii, vom obține următoarea clasificare:

1. Articolul 1 conține dispoziții generale, de natură principiară.

2. Art. 17 stabilește limba oficială a oficiilor centrale de stat, limba de comunicațiune dintre acestea și celelalte oficii de stat sau provinciale, în fine limba diplomatică în comunicația cu oficiile din afară.

3. In Art. 2—9 găsim dispoziții privitoare la așa numita limbă oficială *externă*. Acestea se referă la drepturile cetățenilor în contactul lor oficial cu autoritățile de stat, județene și comunale.

4. Art. 10—14 reglementează așa numita limbă oficială *internă* a comunelor și județelor, atât în traficul lor intern, cât și în comunicația dintre ele.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

5. Art. 15 determină limba de corespondență cu organele militare.

6. In Art. 18 este vorba despre limba institutelor de învățământ confesionale și particulare.

7. In fine Art. 19 stabilește limba registrelor de stare civilă.

Ad. 1.

Economia legii a acceptat punctul de vedere al *privilegiului politic*, în favorul celor patru națiuni, adică a celor trei limbi (maghiară, germană și română), cu excluderea celorlalte idioame vorbite de unele minorități naționale, mai neînsemnate, ca spre pildă Armenii, Evreii etc.

Ad. 2.

Chestiunea cea mai dificilă, a limbii în oficiile de stat, apoi a limbii de corespondență cu

guvernul central din Viena, a fost scoasă de sub competența dietei și îndrumată prin Art. 17 unei reglementări pe cale de regulament.

În discuția asupra acestui articol fiecare națiune a reclamat dreptul de limbă pe seama sa.

Episcopul Fogarași a pledat cu argumente istorice și faptice pentru dreptul exclusiv al limbii maghiare. Sașii au subliniat, că limba oficială a statului nu poate fi alta, decât cea a împăratului și a guvernului central, adică cea germană.

Românii au luptat pentru dreptul limbii române, care e limba vorbită de *majoritatea* populației din Ardeal.

Fără a stărui însă asupra acestor puncte de vedere, atât de divergente, cu toții au acceptat soluția guvernului.

Ad. 3.

Din punctul de vedere al garantării unei egale îndreptățiri, mai importante sunt dispozițiile articolelor 2—9, cari au reglementat limba oficială *externă*.

O definiție clară asupra terminilor juridici de limbă oficială „*externă*” sau „*internă*” ne-a dat-o d. Iuliu Maniu, în excelenta sa conferință, ținută la fundația universitară Carol I. în ziua de 11 Mai 1924, despre „*Problema minorităților*”.

„Pentru a pricepe înțelesul limbii oficiale *interne și externe*, — spune d. Maniu — e necesar să precizăm, că *limba oficială internă înseamnă limba de contact oficial în viața și mecanismul interior al oficiului respectiv*. În ea se conduc

registrele, corespondența și rapoartele interne și în ea se dresează procesele verbale”.

„*Limba oficială externă, înseamnă limba de contact cu părțile solicitante, oral și în scris, în ea se comunică hotărârile părților solicitante și celor interesate*”.

Precum am spus mai sus, Art. 2—9 reglementează limba oficială *externă*.

În Art. 2 se spune, că părților solicitante le stă în voie a se *adresa* prin petiții, sau oral, ori cărei instanțe și a *desbate* în fața lor, în ori care din cele trei limbi ale țării.

Instanțele sunt datoare — conform Art. 3 — a dresa procesele verbale asupra cererilor părților, depozitiile martorilor și-a experților, tot în una din cele trei limbi ale țării și anume în limba pe care va fi ales-o partea, martorul sau expertul, care e de ascultat.

În desbaterile procesuale sau extraprocusuale (grațioase), la cari sunt interesate mai multe partide, fiecare are dreptul să facă uz de oricare din cele trei limbi. (Art. 4.)

Art 5 vorbește despre limba în care trebuie dat *răspunsul* la cererile întrate în scris sau oral. Răspunsul se va da în limba în care a fost făcută cererea.

Deciziunile judecătorești și motivele lor se vor adresa și expedia, în cazul când sunt mai multe părți, în limba în care a fost compusă prima cerere sau acțiunea. La dorință, părților de altă limbă li-se vor elibera traduceri în limba în care au desbătut în fața instanței. (Art. 6).

În procesele penale, atât desbaterea princi-

pală cât și redactarea sentinței se va face în limba sau în limbile materne ale acuzaților. Fiecare acuzat însă are dreptul, să facă uz de oricare din cele trei limbi. (Art. 7).

Instanțele de apel se conformează normelor din Art. 5—7.

În fine conform Art. 9 în cursul debaterilor publice de orice natură, — administrativă sau judecătorească, — fiecare parte poate întrebuiți, oricare din cele trei limbi.

Ad. 4.

Art. 10, 11 și 16 le vom examina împreună, deoarece la prima vedere s'ar părea că se contrazic, sau că ar lăsa loc vre-unui echivoc.

În Art. 10 este vorba despre limba oficială internă a comunelor rurale și urbane, pe când Art. 11 reglementează „limba pentru afacerile municipale”, omițând cuvântul „intern”. În Art. 16 apoi este din nou vorba despre o „limbă oficială internă a municipiului”.

Contrazicerea este și mai evidentă în textul unguresc și nemțesc al legii.

Textul unguresc al Art. 10 vorbește despre „*belkezelési nyelv*”, nemțeste: „*innere Geschäftssprache*”.

În Art. 11 se face amintire despre „*ügykezelési nyelv*”, nemțeste: „*Geschäftssprache*” fără atributul „*innere*”.

Art. 16 în fine spune pe românește că: „*Limba oficială internă a oficiilor municipale, precum și a judecătorilor lor, e aceea, care e și a municipiului respectiv.*”

Pe ungurește: „*A törvényhatóságok és törvényszékek hivatalos nyelve az, mely az illető törvényhatóság nyelve*”, sau pe nemțește: „*Die innere Amtssprache der Municipalbehörden und Municipalgerichte ist jene des betreffenden Municipiums.*”

Analizând și comparând aceste texte, este înainte de toate cert, că există o *deosebire*, între dispozițiile referitoare la *comune* de-o parte și între cele referitoare la *judete* sau *municipii*, de alta.

Când vorbește despre orașe și sate, legea are dispoziții numai privitor la limba oficială *internă*.

Limba aceasta o stabilește reprezentanța comunală.

Nu există însă nici o restricțiune sau dispoziție privitoare la *limba de desbatere* în ședințele reprezentanței, adecă în adunările generale.

Este adevărat, că oric cetățean, conform art. 9, poate întrebuința orice limbă. Esențial e însă faptul, că în care limbă i-se *răspunde* din partea *autorităților*, pentru că art. 5, vorbește numai despre răspunsurile, ce se dau la *petițiile* întrate.

Părerea noastră este, că în *orașe și sate*, dat fiind că legea vorbește numai despre o limbă *oficială internă*, fără de nici o distincție, orice cetățean va primi răspunsul în ședință publică în *limba lui*.

Altfel stă chestiunea în *judete*.

Aici legea face distincție între „*limba municipiului*” și între „*limba internă a oficiilor și judecătorilor municipale*”.

Explicarea este următoarea:

Municipiul (județul) își stabilește autonom limba de afaceri. Această limbă este apoi și limba internă a oficiilor și judecătoriilor municipale.

În adunările publice ale municipiului, precum știm, fiecare membru are dreptul să vorbească în limba sa maternă.

Răspunsul însă îl va primi din partea *oficialității* numai în limba județului, stabilită conform art 11, pentru că aceasta este limba oficială de desbatere.

Art. 12 dispune foarte just, că o nouă reprezentanță municipală poate reveni asupra limbii oficiale, stabilite de reprezentanța, a cărei mandat a expirat.

Art. 13 obligă autoritățile superioare, ca toate instrucțiunile, jordonanțele și mandatele adresate comunelor, județelor sau organelor bisericesti, să se dreseze în limba oficială a acestora din urmă.

Toate aceste instanțe și autorități, în comunicația oficială dintre ele, se vor folosi de limba proprie.

Ad. 5.

În comunicația oficială cu autoritățile militare, *comunele* vor întrebuința limba lor proprie. *Municipiile* „după putință” limba germană.

Ad. 6.

În jurul art. 18 s'a angajat în dietă o discuție foarte aprinsă.

Unii deputați cereau omiterea lui, fiind de prisos, incomplet și prematur.

Incomplect, pentrucă tratează numai despre școlile confesionale și particulare, nu conține însă nici o dispoziție în privința limbei în școlile de stat.

Pentru acceptarea art. 18 în textuarea lui definitivă a fost decisiv argumentul, că el cuprinde în orice caz o *garanție legală*, cu privire la dreptul bisericilor autonome, de a-și desemna ele limba de propunere în toate instituțiile de învățământ susținute din mijloace proprii.

Ad. 7.

Este de notat, că în acele vremi, registrele de stare civilă erau ținute exclusiv de confesiuni.

Legea recunoscând dreptul celor trei limbi ale țării, a admis în mod excepțional cu asentimentul guvernului țării, ca registrele să poată fi purtate și în o altă limbă, ca (de ex. cea armeană).

Examinând acum legea *în ansamblul ei* și în lumina concepțiilor moderne asupra drepturilor minorităților, fixate în hotărârile de unire dela Alba-Iulia, precum și în tratatul adițional dela Trianon, vom constata, că legea votată la 1863 abia întrece limita concesiunilor ce s'ar putea face și astăzi minorităților noastre, fără a prejudicia unitatea politică și caracterul național al statului român.

S'ar putea face obiecțiuni juste numai împotriva unor eventuale pretenții de folosire a limbilor minoritare în parlamentul român.

Să nu se uite, că uzul celor trei limbi pentru dieta dela 1863 a fost încuviințat în mod au-

toritativ de împărat, prin legea electorală octroiată.

Această lege n'a făcut altceva decât a *extins*, dreptul Maghiarilor și Sașilor, de care ei s'au bucurat și până atunci — și *asupra Românilor*.

Era un act de dreptate față de limba desmoșteriiților de eri, cari formau *majoritatea absolută*, a populațiunii Ardealului.

Conform unei statistici din anul 1850 s'au găsit în Ardeal:

Români	1.226.901	63%
Maghiari	354.942	} 37%
Săcui	180.902	
Sași	192.206	

În România-Mare conform datelor extrase din buletinul statistic, din 1924 erau:

Români 74%

Maghiari și Săcui 8.4%.

Germani abia 5%.

Restul sunt Ovrei, Bulgari, Turci etc., cari în mare parte vorbesc românește și cari nici când n'au formulat pretenții de limbă.

Precum am văzut, legea din 1863 nu a rezolvit chestiunea așa numitei limbi oficiale de stat, ci a rămas, ca ea să fie reglementată ulterior, pe cale de ordonanță.

Evenimentele istorice de mai târziu au dispensat guvernul din Viena de-a lua o atitudine în această chestiune delicată.

Drepturile acordate prin legea din 1863 comunelor și județelor, apoi dispozițiile privitoare la limba *externă*, nu sunt de natură a altera caracterul național și unitatea Statului român. Bi-

ne înțeles, încuviințarea unor astfel de drepturi de limbă, vor fi în funcție de anumite realități etnice. Ele nu se pot da minorităților, decât în județele și în comunele, unde ele locuiesc *în masse compacte*, de pildă în județele săcusești.

Chiar în lipsa unei legi de naționalități. Statul român respectă limba minorităților în biserici și în toate instituțiunile lor culturale.

De altcum chestiunea aceasta iese din cadrele lucrării noastre. Dacă am amintit-o, am făcut-o numai pentru a preîntâmpina concluziile și pretențiile pe cari minoritățile noastre, le-ar putea formula pe urma unei comparații a situației lor de azi, cu dispozițiile legii din 1863.

De sigur chestiunea limbilor va trebui reglementată și în România *în spirit de echitate și de largă toleranță*, proprie rasei noastre.

Cap. VIII.

ALTE LEGI VOTATE IN DIETĂ

Dacă legea despre uzul limbilor a stârnit o oarecare agitație, dând prilej unor polemici mai violente, între grupul român și cel săsesc, cea de-a *treia lege*, despre „*Inarticularea diplomei din 20 Oct. și a patentei din 26 Febr.*”, a fost votată într'o atmosferă sărbătorească și în convingerea unanimă, că s'a mai depus o piatră de temelie la edificiul constituției și independenței Ardealului.

Nu putem face cap de acuzație nici dietei, nici deputaților, că aceasta piatră, la urma urmelor, n'a folosit la nimic și că nu a putut să împiedice năruirea întregului edificiu, îngropând sub ruinele lui autonomia Ardealului.

Gh. Barițiu e nedrept, când bagă de vină deputaților, că prea s'au lăsat răpiți de farmecul oratoriei, prea au pierdut timpul cu interpelări și chestiuni de mai mică importanță, în loc să fi urgitat liberarea diplomei inaugurale promise, precum au făcut-o Croații.

Cu tot simțul lui istoric și politic Gh. Barițiu nu a înțeles, că o diplomă în plus sau în minus, nu putea opri cursul evenimentelor așa cum s'au desfășurat ele de fapt.

De altă parte nici analogia cu Croația nu este concludentă.

Să nu se uite dictonul latinesc, că „*Si duo faciunt idem, non est idem*”.

Croația era un stat etnicește omogen. Națiunea, deplin solidară, a opus o dârză rezistență pasivă, atât față de Viena, cât și față de Budapesta.

Cu sau fără diplomă, Croații s’au știut impune în așa fel, încât la 1867, însuși Fr. Deák s’a văzut silit să le ofere celebra „*Charta bianca*”, în care ei și-au fixat condițiile. Aceste au și fost acceptate.

În Ardeal, Maghiarii și Săcuii au sabotat dela început lucrările dietei, iar la 1865, când s’a pus din nou chestiunea unirii Ardealului cu Ungaria, ei au votat cu frenezie pentru unire. Cea de-a treia, națiune, Sașii, prudenți și circumspecți, ca întotdeauna, speriați poate și de avântul nebănuit al Românilor, nu s’au opus cu toată hotărârea curentului de unire.

Dar chiar în ipoteza, că toate națiunile din Ardeal s’ar fi declarat pentru menținerea independenței Ardealului, se poate presupune, că împăratul, odată câștigat pentru idea împăcării cu Ungaria, și-ar fi făcut scrupule din abrogarea unei diplome? Doar, știut este, că unirea Ardealului cu Ungaria era o „*conditio sine qua non*” a tranzacției dela 1867.

Nu putem face cap de acuză deputaților români, că nu ar fi utilizat îndeajuns timpul prețios.

Prima sesiune a dietei a durat abia *trei luni*

(15 Iulie—13 Oct.), când ea s'a prorogat până la 23 Mai 1864, pentru-ca delegații Ardealului să poată participa la ședințele senatului imperial. În aceste trei luni dieta, după validări și constituire, a discutat și votat adresa de tron și răspunsul la această adresă.

O discuție mai amplă în jurul adresei a fost necesară și utilă, pentru clarificarea și armonizarea concepțiilor, atât de divergente la început.

Discuția aceasta a făcut posibil, ca în două săptămâni să se poată vota, legea atât de importantă, despre înarticularia națiunii române, iar în alte două săptămâni, legea despre dreptul limbilor.

Activitatea Ardelenilor în Senatul imperial din Viena, cade în afară de cadrele impuse acestei lucrări. Menționăm doar atât, că Ardelenii, prin prezența lor în Senat, au făcut împăratului și cercurilor centraliste din Viena, un imens serviciu politic.

În urma rezistenței pasive a Ungariei, la care s'a adăugat mai târziu și cea a Cehilor și-a Croaților, întreaga Constituție de Octomvrie era amenințată în temelii ei.

Prezența Ardelenilor a dat un elixir de viață tendințelor de „*Gesammtmonarchie*”, a căror expresie constituțională era Senatul imperial.

Că răsplata pentru acest serviciu a fost egală cu zero, sau că tratamentul de care au avut parte Românii loiali la 1867, a fost *mai vi-treg*, decât al Croaților necalcitranți — *e o altă chestiune*.

Dacă e să fim obiectivi nu putem să spunem,

că Habsburgii ar fi fost nerecunoscători. În viața politică sentimentele de acest fel cad pe planul al *doilea*, față de necesitățile și raporturile *reale de forță*.

În calculul politic al Habsburgilor a trebuit să cântărească foarte puțin un popor de țărani, abia ieșit din iobăgie și robie politică, lipsit total de aristocrație influentă, de o pătură burgheză, condus numai de o mână de intelectuali.

Este iarăși o *altă chestiune*, că abandonarea Românilor avea să se răzbune amar după abia un jumătate de veac. Desființarea monarhiei poliglote și năruirea tronului Habsburgilor, este a se atribui, în bună parte atitudinii Românilor și Cehilor din *cursul* marelui războiu și *după* terminarea lui.

Sesiunea a *doua* a dietei Ardealului a fost de o durată ceva mai lungă, din 23 Mai — 29 Oct. 1864.

În aceasta sesiune s'a votat legea despre înființarea unui tribunal suprem pentru Ardeal. Discuția asupra acestei legi a ocupat aproape întreaga lună Iunie, precum și trei ședințe din Septembrie.

Proiectul de lege prevedea înființarea unei instanțe supreme justițiare pentru toate cauzele civile, urbariale și penale.

Sediul tribunalului era să fie în acelaș loc, unde va fi și „scaunul oficial al guvernului“. Peședintele și consilierii vor fi numiți de împăratul, însă numai dintre transilvăneni.

În ce privește limba de afaceri, Art. 14 al legii spune, că „*Se va conforma dispozițiilor*

generale, cari se vor lua prin o lege specială despre întrebuințarea celor trei limbi ale țării în comunicațiunea publică oficială“.

După votare, legea a fost înaintată împăratului spre sancționare. Împăratul a sancționat-o cu modificarea esențială, că sediul nu va fi în Ardeal, ci în Viena.

Dieta, în luna Septembrie, a redeschis discuția în jurul acestei modificări și o seamă de deputați au propus, ca dieta să facă o reprezentanță către împăratul, rugându-l să revină asupra modificării sediului.

Discuția a fost extrem de vehementă. Reprezentanții români din guvern, ca de exemplu baronul V. Pop, vice-președintele țării, și-a permis unele ieșiri violente față de deputatul Dr. I. Rațiu, care pleda pentru sediul în Ardeal. Vice-președintele dietei Ioan Alduleanu a operat chiar cu o amenințare, semnalând „urmările grave“, ale „unei rezistențe față de prea înaltul rescript împărătesc“.

Dieta, cu majoritate de voturi, a acceptat modificarea cerută de împăratul.

S'au mai desbătut și votat următoarele două legi :

1. Legea despre modul de sancționare și publicare a legilor.

2. *Legea electorală transilvană.*

O discuție mai lungă a provocat cea de-a doua, ocupând ședințele din jumătatea a doua din Iulie și întreaga lună August.

Legea aceasta, în urma precipitării evenimentelor politice, nici nu a mai fost sancționată.

Dispozițiile ei de altcum nu se deosebesc esențial de legea electorală provizorie, în baza căreia s'a întrunit și funcționat dieta din 1863—64. Se menține *cenzul de avere și cel intelectual*. Se recunoaște dreptul de reprezentare în dietă, cu deputați proprii, în favorul tuturor orașelor, cari până la 1848 au beneficiat de acest drept. Se menține instituția *regaliștilor*. Prin împărțirea rațională a circumscripțiilor electorale s'a nizuit însă să se asigure tuturor națiunilor o reprezentanță, corespunzătoare cu numărul și cu importanța lor.

În ședința din 3 Sept., guvernul a prezentat un proiect de lege despre modificarea unor articole din patentă urbarială dela 21 Iunie 1854.

Deputatul I. Pușcariu prezentase deja la 1 Sept. un proiect de modificare a aceleiași patente, în care cerea să se dea *tuturor preoților și învățătorilor câte o sesiune*, cel puțin în extensiunea unei sesiuni coloniale mijlocii din comună. Pe deasupra mai cerea să li-se dea competență proporțională și din pădurea și pășunea comunală.

Mai amintim temeinica reprezentațiune făcută în chestiunea liniei ferate proiectate, de către deputatul Dr. I. Rațiu, care pledează pentru o linie ferată Oradea—Cluj—Blaj—Brașov, cu ramificații spre Arad și Sibiu.

Dieta a acceptat integral propunerea lui Dr. Rațiu.

Cap. IX.

INCHIDEREA DIETEI. CONCLUZIUNI.

În ultima ședință, ținută la 29 Oct., contele de Crenneville, a dat cetire decretului de prorogare a dietei, sub durata sesiunii Senatului imperial.

Sesiunea Senatului imperial s'a deschis la 14 Noembrie 1864 și-a durat, cu mici vacanțe, până la 27 Iulie 1865, când a fost închisă, în mod brusc, înainte de ce s'ar fi votat bugetul pe anul 1866. Faptul acesta a dat de bănuț, că împăratul pregătește o împăcare cu Maghiarii și în consecință o schimbare radicală de curs.

Deja în 6 Iunie 1865 împăratul a vizitat Budapesta, unde a fost primit cu mult alai.

A urmat apoi schimbarea cancelarului aulic pentru Ungaria. Desemnarea noului cancelar în persoana contelui Mayláth, a fost un *indiciu*, pentru cele ce se pregăteau.

Urmează convocarea dietei croate, pe ziua de 2 Nov. 1865 și a celei ungare pe ziua de 10 Decembrie.

În 20 Sept. împăratul adresează un manifest „căt-re popoarele mele“, în care anunță „abrogarea legilor despre reprezentanța imperială, adică

a diplomei din 20 Oct. și-a patentei din 16 Februarie.

Pe ziua de 19 Nov. 1865, a fost convocată o nouă dietă a Transilvaniei, la Cluj. În rescriptul de convocare, împăratul anunță *dizolvarea* dietei convocate la Sibiu pe 1 Iulie 1863.

Compunerea dietei dela Cluj avea să se facă în conformitate cu Art. I din 1791, iar *obiectul unic* al dietei era „*revizuirea Art. I din 1848. despre unirea Transilvaniei cu Ungaria*“.

În dieta aceasta Români au străbătut în număr disparent (din 104 deputați aleși numai 14 români și din 190 regaliști numai 34 români, deci cca 16%).

Dieta din Cluj nu a votat nici o lege, ci și-a concentrat dorințele într'o adresă.

În adresa aceasta, majoritatea maghiaro-săcu-iască, constată, că Art. de lege I din 1848 a întrunit toate condițiile legalității, complectând Art. VII al dietei din Pojon și astfel unirea Ardealului cu Ungaria a devenit fapt împlinit. Incheie cu fraza plină de emfază că „*nici o dietă transilvană, nici o dietă specială ungară nu se mai poate ocupa de modificarea articolului de lege referitor la unirea Ardealului cu Ungaria*“.

Deputații români, — cu excepția alor 3 — au înaintat o adresă separată, în care protestează împotriva compunerii dietei dela Cluj și cere, ca chestiunea unirii Ardealului cu Ungaria să fie supusă unei alte diete, convocată în baza legii electorale din 1863.

O altă adresă, a deputaților sași, cerea, ca

înaintea legii de unire, să se garanteze situația de drept a diferitelor națiuni și confesiuni din Ardeal.

Amândouă adresele, precum era de prevăzut, au rămas fără răspuns.

Dieta dela Cluj a fost apoi dizolvată, ordonându-se alegeri noi pentru dieta de încoronare din Budapesta.

Prin rescriptul din 20 Iunie 1867, contrasemnat de prim-ministrul ungar, contele Iuliu Andrassy, au fost scoase din vigoare toate legile votate în dieta dela Sibiu.

Cu acest ultim act s'a încheiat scurta, dar glorioasa epopee a dietei ardelenice, în care pentru prima oară a răsunat și limba română și în care s'au votat legi, menite să facă dreptate și poporului român.

Dreptatea călcată în picioare, la 1867, a fost chiagul din care s'a plămădit, peste jumătate de veac, emanciparea politică și națională, a Românilor din Ardeal.

Emanciparea aceasta a fost completă, întrucât ea a realizat unirea Ardealului cu celelalte țări locuite de români.

Ar putea obiecta cineva, din tabăra minoritară, că tocmai temerea aceasta de o eventuală „Daco-Românie”, a determinat pe Maghiarii și Sașii din Ardeal să se arunce, la 1867, în brațele ocrotitoare ale Ungariei.

Răspundem: *Unitatea politică a Românilor, a fost un imperativ categoric, o urmare fatală și logică a ideii de coeziune națională, care a*

duș, în veacul al XIX-lea, la biruință, ideia unității Germanilor și a Italianilor.

Procesul acesta și-ar fi urmat cursul său nestingherit, chiar dacă nu intervenia războiul european.

Unitatea Românilor s'ar fi înfăptuit, poate mai târziu, poate între alte împrejurări, dar, s'ar fi făcut.

În ce privește celelalte națiuni conlocuitoare din Ardeal, ar fi mult mai interesantă problema, că oare *pentru ele*, nu era mai bine, dacă această unire inevitabilă, ar fi găsit în Ardeal niște stări politice și naționale, întemeiate pe o egală îndreptățire, pe o pacinică și intensivă colaborare și chiar pe o nobilă emulare socială și culturală dintre Români, Maghiari și Germani?

E cert, că dacă nu s'ar fi întrerupt la 1867 firul început în dieta dela 1863, unirea Ardealului cu România, ar fi găsit pe aceste plaiuri ardeleni, trei popoare, cari de mai bine de o jumătate de veac și-au așezat și consolidat temelile puternice, ale unei pacinice și frățești conviețuiri sociale și naționale.

În cursul veacurilor au exercitat, rând pe rând, o hegemonie în Ardeal, Maghiarii, Germanii și după 1918 — Românii.

Fără a părea preocupați, putem susține, că *aceștia din urmă* sunt înzestrați cu calități de rasă, mai proprii, pentru a asigura pacea națională și libertatea de dezvoltare culturală și economică a celorlalte două.

Nici un alt popor nu e mai tolerant, mai iertător și mai milos, față de cei pe cari fatali-

tatea istorică i-a urzit, ca să împartă cu el și binele și răul, decât poporul român.

În zilele acestea ne-a căzut în mână o carte a dlui Elemér Gyárfás, unul dintre conducătorii maghiari din Ardealul zilelor noastre. Autorul ne dă o splendidă biografie a marelui cancelar Nicolae Bethlen, care a trăit în epoca, când Ardealul a trecut sub dominațiunea Habsburgilor (1642—1716).

Intr'un capitol — d. Gyárfás — vorbește despre unirea cu Roma, a unei părți a Românilor din Ardeal.

După ce constată, că nici cercurile din Viena, nici chiar Români, nu și-au dat seamă, despre *uriașa importanță a acestui act*, spune textual următoarele:

De unde să-și fi dat seama cercurile din Viena, cari se credeau așa de sigure în posesiunea puterii, că prin unire, au deschis zăgazurile progresului economic și ale renașterii culturale pe seama unui popor, care se va ridica, în timp de două veacuri din situația lui înapoiată și va zdrobi, ca pe-o jucărie, stăpânirea Habsburgilor asupra Ardealului.“

„De unde să-și fi dat seama Români iobagi, că urmașii lor, sporii în cultură, avere și număr, vor reduce la soarta amară de minoritari trușa națiune maghiară din Ardeal și religia calvină dominantă, iar prin reforma agrară vor expropria și vor împărți între ei domeniile puternicilor magnați ardeleni.“

Studiul temeinic al trecutului nostru, al umilirilor suferite și-al luptelor îndărătnice pur-

tate de înaintașii noștri, pentru dobândirea unor zile mai bune, ne va feri *de mândrie* și de *hipertrofia* meritelor generației de azi.

Ne va îndemna, să primim cu smerenie verdictul istoriei și să nu uităm *tributul de recunoștință față de strămoșii noștri*, cari în vremuri grele și-au făcut datoria, de buni români.

Dintre conducătorii Românilor din Ardeal, cari au jucat un rol în epoca, scurtă dar înălțătoare, a dietei din 1863—64, nici unul nu s'a învrednicit de zilele mari ale reînvierii din anul 1918.

E datoria noastră, a celor cari am trăit momentele mari și neuitate dela 1 Dec. 1918, să le aducem un prinos de recunoștință și să vărsăm o lacrimă pioasă pe mormintele lor uitate.

CUPRINSUL

	Pag
Introducere	3
Cap. I. Reprivire istorică	11
„ II. Diploma din 20 Oct. 1860	21
„ III. Patenta din 26 Febr. 1861	31
„ IV. Convocarea Dietei	39
„ V. Constîtuirea Dietei. Discuția la mesaj	51
„ VI. Legea despre înarticularăa națiunei române și a confesiunilor ei	65
„ VII. Legea despre întrebuițarea celor trei limbi ale țării, în comunicația publică oficioasă	81
„ VIII. Alte legi votate în Dietă	97
„ IX. Închiderea Dietei. Concluciuni	103
